quamvis admixta terrenæ mortalique naturæ, in viam vitæ cœleſtis animetur.

Ventris nomine Euſebius interpretatur memoriæ vim, ac ſedem mentis, in qua anima diſciplinas, præcepta, ſpeculationes congregat, & tamquam ſuſceptis ſeminibus concipit, editque fructus. *Adhæret hic venter in terra*, ut etiam docent Didymus, Chryſoſtomus, Baſilius, Euthymiuſque, quando quis terrenis negotiis immergitur, gulæ, fornicationi, blandis aliis voluptatibus adhæreſcit, velutique ſerpens terram comedit: hæc omnia nihil niſi lutum eſſe pulveremve, præſertim pulchritudinem corporis, quod vel teſtantur, inquit Chryſoſtomus ſepulchra hominum morbi, ſenectus. Homines terrena ſapientes, nec interiore affectu erectos ad cœlum, ſerpentino more Ambroſius *a* ſcribit videri reptare per terram. Davidem perſonam Adæ ſuſcipiendo, protuliſſe præſentem ſententiam, adhæſiſſe enim dum configuratus eſt ſerpenti, qui paſcitur iniquitate terrena. Rurſū Didymus per allegoriam accipit Chriſti corpus in corde terræ jacens, qui ſequentibus verbis provocetur ad reſurgendum. Bene inquit Hugo *b* de ſancto Victore, priùs *anima in pulvere humiliatur*, ac demum *venter conglutinatur in terra*, quia niſi priùs anima vanis ſe cogitationibus ſubderet, nequaquam carnis deſideria immunda obligarent: ſed quia prius anima à vanitate vincitur, poſtmodum caro ad immunditiem glutinatur.

a de parad. c. ult.

b annot. in Pſ. c. 54.

Verſ. 26) Exurge Domine, adjuva nos, & redime nos propter nomen tuum.

OB tantam humiliationem, qua nulla poſſit eſse major, vel ab aliis illatam, vel ultro ſuſceptam, urget Propheta, repetitque pia importunitate eaſdem preces, ut exurgere tandem aliquando dignetur Dominus, opem ferre, redimere ac liberare, idque non quia meritis debeatur, ſed ut potentia, ſapientia, bonitas Dei magis innoteſcat & celebretur, ne amplius illius nomen blaſphement infideles, ſed timeant ac venerentur. Allegoricè referunt hoc multi ad reſurrectionem generalem, atque redemptionem corporum noſtrorum, quæ petatur poſtquam in 13. verſu poſtulatum eſt, ut reſurgeret Chriſtus auctor reſurrectionis aliorum.

Exurge.) Hieronymus, *ſurge*. Aliud Hebræum verbum eſt קומה *kumah*, quod non ita propriè includit præcedentem ſomnum dormitionemve (ut Thomas vult) cum evigilatione ſeu experrectione, ſicut illa verſ. 13. הורה *hhurah*, & הקיצה *hakiiſah*. Meminit Baſilius, & Chryſoſtomus alium legere non ἀνάστα, ſed ἐπίστα, & addere ἀντιλαμβανόμενος ἡμῶν, *ſuſcipiens nos*, vel defendens. Pertinet ad moralem ſenſum notatio Hugonis Cardinalis, aut Alenſis quod verſu dicto bis repetatur, *exurge* innuere liberationem à culpa & à pœna: vel ut purgemur à peccatis, & detur nobis gratia. Quod autem hic additur, ut liberemur à mundo & ab his quæ ſunt in eo, nec non ut conferatur nobis gloria. Præfert etiam acumen quod obſervat Ayguanus, tametſi non multum ſoliditatis. Deus, inquit, numquam legitur jacens, quo habitu qui eſt, latet totus; quia nullus eſt, qui non ſentiat miſericordiam ejus, quæ veluti ſuperior pars eſt, vel juſtitiam quæ tamquam inferior, quum *ſuperexaltet miſericordia judicium c*. Sed legitur ſedere, quaſi oſtendens partem ſuperiorem miſericordiæ: occultans inferiorem juſtitiæ: ſtare autem cenſetur & ſurgere præſertim in judicio, in quo exercebit vindicantem juſtitiam in improbos, miſericordiam in juſtos, ita ut terra videatur partim tremere, propter priores; partim quieſcere, propter poſteriores. Quis dicet quòd juſtitiam declarat magis Deus in hac etiam vita interdum quàm miſericordiam?

Deus numquam legitur *jacens*: legitur *ſedens*

c Jacob. 2. 13.

Domine.) Deſideratur Hebraicè, notatque Hieronymus *d* id more ſolito in Græco additum *redime*, λύτρωσαι *redime*, quaſi ſoluto pretio. Aliud apud Chryſoſt. ῥῦσαι *erue*, *libera*, &c. Cajetanus, *adjuva*, refert ad hoc tempus, ut multiplicetur Eccleſia in libertate pacis: *redime*, ad futurum tempus à ſervitute corruptionis quantum ad corpus, & ſunt ſynonyma, & univerſè ſumenda.

d Ep. 135.

Propter nomen tuum.) Hieronymus, *propter miſericordiam tuam*. Quomodo extat Hebraicè לטע חסרך *lemabhan chaſdecha*, & ita Græcè reddidiſſe alium teſtantur Baſilius & Chryſoſtomus, nempe διὰ τὸ ἔλεός σου; quod Aquilæ tribuitur atque Symmacho. Certe celeberrima eſt fama nomenque miſericordiæ divinæ, & hac Deus tamquam magis ſibi propria maximè gloriatur. Hoc nomen Valentia dicit eſse Jeſu ſive Salvatoris, quia non eſt aliud nomen ſub cœlo in quo nos *oporteat ſalvos fieri e*: ſed in genere ratio redditur cur Deus exaudire debeat, ſcilicet ut nomen ipſius divulgetur, cognoſcatur, in honore habeatur, ut Ruffino placet: vel, ut Auguſtino & aliis, quia propria in precibus ad impetrandum merita minimè proferuntur, ſed liberalis gratia Dei, à qua ſit etiam profectum, ut quod ante dictum eſt, *non obliviſcatur quis Dei: non recedat retro cor ejus non expandat manus ad Deum alienum*, quoniam hæc & alia ejuſmodi, niſi ipſo adjuvante nemo poſset, niſi ipſo intus alloquente & exhortante. Denique *nomen Dei* continet attributa omnia illius; ipſummetque Deum, nec non propria quadam ratione perſonam ſecundam *Trinitatis*, quæ dicitur etiam *Verbum*, quia dicendo gignitur, & eſt expreſſio ſubſtantialis notitiæ divinæ per modum ſubſtantialis ſimilitudinis, ut aliàs dictum eſt.

e Act. 4. 12.

Cur Deus exaudire nos debeat

PSALMUS
QUADRAGESIMUS QVARTUS.

1 In finem, pro iis, qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, Canticum pro dilecto.

2 ERuctavit cor meum verbum bonum; dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribæ, velociter ſcribentis.

3 Specioſus forma præ filiis hominum, diffuſa eſt gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum,

4 Accingere gladio tuo ſuper femur tuum, potentiſſime.

5 Specie tua & pulchritudine tua intende, proſperè procede, & regna.

Propter veritatem & manſuetudinem, & juſtitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua.

6 Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corda inimicorum regis.

7 Sedes tua Deus in ſæculum ſæculi; virga directionis, virga regni tui.

8 Dilexiſti juſtitiam & odiſti iniquitatem propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.

9 Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis, à domibus eburneis; ex quibus delectaverunt te.

10 Filiæ regum in honore tuo.

Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato: circumdata varietate.

11 Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviſcere populum tuum, & domum patris tui.

12 Et concupiſcet rex decorem tuum; quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus, & adorabunt eum.

13 Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur; omnes divites plebis.

14 Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus in fimbriis aureis. 15 Circum amicta varietatibus.

Adducentur regi virgines poſt eam; proximæ ejus afferentur tibi.

16 Afferentur in lætitia & exultatione; adducentur in templum Regis.

17 Pro

17 Prò patribus tuis nati ſunt tibi filii: conſtitues eos principes ſuper omnem terram.

18 Memores erunt nominis tui in omni generatione & generationem.

19 Propterea populi confitebuntur tibi in æternum: & in ſæculum ſæculi.

T I T V L U S.

Verſ. 1.) In finem, pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, Canticum pro dilecto.

QUid *Canticum* ſit, qui *filii Core*, quid *ad intellectum*, & *in finem*, ex dictis in aliis Pſalmis petendum eſt; reliqua egent expoſitione. Sed ante illam, ponenda lectio editione varia.

In finem, Hebræas voces לאנצח *lamnatſeach*, reddit Hieronymus *victori*: Aquila. τῷ νικοποιῷ, *vincenti*, aut, *victoriam facienti*. Symmachus ἐπινίκιον, *triumphus*, aut, *triumphale carmen*. *Epithalamium carmen*, vocat Auguſtinus & poſteriores Latini: Victoriæ autem ratio in ſponſalitio ſive per ſponſalitium Chriſti cum natura humana, & Eccleſia, de quo volunt hunc Pſalmum eſſe, ut poſtea dicemus, conſpicitur. Quare minus veroſimilis quorumdam opinio, innui quòd in fine vitæ ac in ſenectute quaſi præceptorem ſe David hìc exhibeat epithalamii nuptiarum filii Salomonis, atque tamquam jam bellis defunctus, in hoc Pſalmo victoriam veluti proponat ſibi triumphumque, hoc eſt, ſingularem lætitiam de dicti filii felicitate, & auſpicatiſſimis nuptiis. Sed ad cantum cantuſve præfectum pertinere has voces, non ad argumentum, ſæpius diximus; & ſi talem eſſe hunc Pſalmum non negemus, ut ei conveniat epithetum & *victorialis*, & *epithalami*. Vertunt aliqui, *danti æternitatem*, vel, *effundenti ſanguinem*. Quæ Chriſto congruunt optimè, continenturque ſub verbis editionis noſtræ, *in finem*. An ut apud Gentiles ita fuerint ſuæ apud Hebræ. coronæ ac triumphi canenti & pſallenti, neſcio de illis Mercurialis *a*, & Alexander ab Alexandro *b*, aliique.

Minus vero ſimilis opinio.

a 6. de arte gym. c. 5.

b l. 5. c. 8.

Pro iis qui commutabuntur.) Hieronymus, *pro liliis* unde quod addit, *filiorum Core*, quo in caſu genitivo reddidit etiam Symmachus & Aquila, fortaſſis non refert ad lilia, ut dicantur lilia filiorum Core; ſed ad victorem, hoc eſt, ad eum qui cantui præerat, & ſub quo erant filii Core. Aquila vertit ἐπὶ τοῖς κρίνοις *pro liliis*. Symmachus ἐπὶ τῶν ἀνθῶν, *pro floribus*. Meminit Baſilius & Nyſſenus *c*, tacitis auctorum nominibus, de iſtis interpretibus. Refert nomina Euſebius, ac Theodoretus, qui Aquilæ Theodotionem adjungit. Citat Symmachum Hieronymus *d*, & hunc cum Aquila *e*: vertunt quidam *pro roſis*, ut meminit Valentia. Hebraicè על ששנים *hhal ſoſannim*. Quæ vox alibi paſſim exponitur *per lilia*; quaſi à שש *ſeſ*, ideſt, *ſex*: quod ſex conſtet lilium foliis, ea ratione qua trifolium nominatur filiorum trium herba: ſed in titulo Pſalmi LIX. ubi eſt in ſingulari numero, & in LXVIII. LXXIX. ubi adhuc in plurali, transferunt etiam LXX. *pro iis qui commutabuntur*, & in LIX. Symmachus & Aquila interpretantur eo modo quo hìc. Hiſpani hodieque vocant *lilium* (acucena) quin & à liliorum copia Suſan civitatem appellatam produnt Athenæus *f*, Euſtachius *g*, Stephanus *h* de urbibus Etymologicum magnum, perinde, ut cognominatur à roſa *Rhodus*, *Florentia* à flore. *Suſinum* præterea unguentum vocatur, cujus materia de liliis præcipua *i*.

c Tract. 2 in Pſ. c. 4.

d Ep. 140.

e in c. 48. Enoc.

Lilium conſtans ſex foliis unde dictum in Hæbræo.

Suſan civitas à liliorum copia ſit vocata.

f l. 12.

g in Dion. 5. de ſitu orbis.

h de urbib.

i Plin. l. 13. c. 1.

k Cant. 2. 16. c. 6. 2.

l 3. Reg. 7. 19. 22.

m Pierius Hieroglyph. 55.

Rhodus à roſa ſic dicta.

Florentia à flore dicta.

Suſinum unguentum

Lilii natura, proprietates, ſignificationes.

Omitto diſputationem de natura proprietatibuſque lectiſſimi floris, quo cum ſponſa, de qua Pſalmus iſte loquitur, comparatur, ſponſuſque paſcere canitur inter lilia *k*, & inter imagines in templo Salomonis *l* viſebatur, ac ſiclis inſculpebatur, & Francis Regibus Chriſtianis, (regius autem flos nominatur *m*, ferèque in ſummis coronarum verticibus ponitur) pro inſigni de cœlo datum creditur. Aureus internus color externus albor, odor ſuavis myſticè deſignant devotionem, bonam actionem & opinionem ſive famæ bonæ celebritatem. Denique caſtitatis ſymbolum eſt Hieronymo *n*, aptèque propterea conveniens Suſannæ, caſtiſſimæ fœminæ. Hier. *o* in nummis item Imperatorum ab altera facie Dea lilium dextra prætendebat, cum hac inſcriptione Spes Publica, vel Spes Auguſta, vel Spes P. R. qua de re Pierius *p* plura. Flaccus item *breve lilium* ſpem nominavit: & Virgil. *q manibus* dare *lilia plenis* imperat ad ſpem denotandam de Marcello; & Ariſtot. * humanum animum Poetas comparaſſe ſcribit cum lilio ad æternitatem factum. Baſilius in Homilia, qua hunc Pſalmum explanat, docet, per eos, *qui commutantur*, homines deſignari præ creaturis aliis maximè mutabiles, quod eleganter demonſtrat) rectè verò alios in titulo potuiſſe *pro liliis*, quia flores hi præter omnes alios citò pereunt, ut cum illis naturæ decidua fragilitas appoſitè comparetur. Quo ſpectat illud, *Mane r ſicut herba tranſeat, mane floreat & tranſeat: veſperi decidat induret & areſcat*. Cognominant quoque lilium ſaltem agreſte ac marinum ἡμεροκαλλὲς aut ἡμεροκαλὴ, *uno die pulchrum* ἐπίκλην, ut ſcribit Theophraſtus νυκτὸς φύει ἅμα ἡλίῳ δ' ἀνιόντι θάλλει, Plinius *ſ*, coronas de floribus, cujuſmodi geniales ne in nuptiis uſitatæ, docet deſignare, voluptatem citò fluere, & labi velutique marceſcere: nec abſonum quod aliqui dicunt, *pro floribus*, innuere ſpinas ex quibus contexta eſt corona Chriſti, quæ in Palæſtina producerent ſuaviſſimos flores, ex quibus etiam coronæ conficiebantur, teſte Plinio *t*: Coronationis autem Chriſti typum fuiſſe quum apparuit Deus in rubo *u*, quem Joſephus *x* indicat ex eo genere ſpinarum fuiſſe, favetque Clemens Alexand. *y* Sed quum ad irriſionem & dolorem coronatus Chriſtus eſſet ſpinis, ex his flores eo reſurgente extitiſſe: ſicque impletur illud, *Inimicos ejus induam confuſione: ſuper ipſum autem z efflorebit ſanctificatio mea*: Hebraicè *diadema* ſeu *corona*; ad quod diadema coronamve videndam invitantur filiæ *a* Sion. Hilarius *b* præcipuum Angelorum Hieroglyphicum lilia ponit, oppoſita de cauſſa; quod ut myſticè, de illis verba ſumat Chriſti *c*, (non laborant neque nent.) Atqui ſecundùm diverſas rationes res eadem diverſis deſignandis rebus inſervit. Subdit idem Baſilius *immutationem* in titulo Pſ. ſignificare glorioſi corporis reſurrectionem de qua nempe Paulus *d*, *Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur*, cum quo immutatione aliis quoque creaturis immutatio quædam tunc ſua continget. Tandem eos *qui immutabuntur*, ait hìc intelligi, qui promovent in virtute, ac ſui ipſorum ſedulò gerunt curam, quique per exercitia religionis, majore ſemper incremento virtutum proficiunt; videlicet mutatione *dexteræ excelſi e*, ad anteriora ſeſe extendendo *f*, & evacuando *quæ ſunt parvuli g*, & hominum *qui intus eſt renovando de die in diem h*. Frater Baſilii Nyſſenus *i*, cum fratre conſentit, unum excipiens Deum penitus mutationis expertem (ſic ipſemet de ſe teſtificatus eſt *k*, aliique de illo *l*,) ait nos in utramque mutari partem, bonam, malam, ideo quum mutatione in malum inciderimus, opus habere bona mutatione: hanc indicari per inſcriptionem aliorum *pro liliis*, aut *pro floribus*, nam tunc flos prodit, inquit, quum hyems in ver mutatur; quod ſignificat tranſitionem à malitia ad vitam ex virtute actam. Adjicit poſtremo admonere nos (lilia) ad quid oporteat mutationem fieri, ſcilicet ex atro & tenebricoſo ad niveam formam. Eodem collimat Didymus, notans aliam rationem immutationis in filiis Core, quorum nempe majores, patris non aſſenſerunt ſeditioni *m*. De immutatione per pœnitentiam declaratur etiam in midraſthellim liliorum facta hìc mentio: de qua ſimul cum proſperitate præſertim ſpirituali, loqui videntur Iſaias *n* & Oſeas *o*. Notat porro Hieronymus *p*, *immutationem* in hoc & aliis Pſal. eſſe ſanctorum, quum & ſua ſit peccatoribus, ut Balthaſar, qui ſcribitur ſatis *conturbatus & vultus illius immutatus q*. Sanctis ſunt velut *diadema in manu r Dei*, hiſque coronatur ipſe & ſponſa ejus præterea tamquam ſtellis *ſ*.

n con. Iovin. Ep. 4 & 8. & 140.

o Ep. 146.

p Hierogly. l. 55.

q Æneid. 6.

** in Et hic.*

r Pſ. 89. 6.

ſ c. 21. c. 1.

t l. 13. c. 9. l. 21. c. 11.

u Exod. 3. 2.

x 2. ant. c. 12.

y 2. Pæd. c. 9.

z Pſ. 131. 18.

a Cant. 3. 11.

b in Matt.

Lilium præcipuum Angelorum Hieroglyphicum.

c Matt. 7. 28.

d 1. Cor. 15. 51.

e Pſ. 76. 11.

f Phil. 3. 13.

g 1. Cor. 13. 11.

h 2. Cor. 4. 16.

i Tract. 2. in Pſ. c. 4.

k Mal. 3. 6.

l Nu. 23. 19.

m N. 26. 10. 11.

n c. 35. 1.

o c. 14. 6.

p in c. 5. Dan.

q Dan. 5. 9.

r Iſ. 62. 3.

ſ Apoc. 12. 2.

Euſebius, Theodoretus, Cyril. *immutationem* attendunt ad litteram, à mæſtitia prioris calamitatis in lætiorem rerum ſtatum, donec dilectus Filius Dei ex ipſis ſecundū carnem proficiſcatur, & novam in Gentibus mutationem faciat, & jubeat obliviſci populi ſui, ac domus patris ſui, & filia Tyri ad egregiam hanc mutationem

invi-

invitetur: Virgines atque filii quidam pro patribus populique confitentes Deo, hac eadem mutatione hic digni habeantur: & juxta verſionem aliorum, *pro liliis* aut *pro floribus*, ſic immutati jucundum & ſuavem odorem ſpirent velut verni Eccleſiæ flores. Idem ſibi vult Euthymius, exprimens baptiſmi regenerationem, quum vetus homo exuitur, induitur novus *a*, *vetera tranſeunt, nova fiunt omnia b.* Videtur Hieronym. *c* Græcos imitatus in enarratione iſtius Pſalmi ad Principiam: etenim iodicans interpretationes tres, *pro his qui commutabuntur, pro liliis, pro floribus*, tradit ad finem referri (quod important verba prima *in finem*) qui in fine ſæculorum mutandi ſunt per reſurrectionem, quæ propter dilectam, ideſt, Chriſtum (qui *victor* quoque dicitur, quæ eſt alia expoſitio loco dictorum verborum *in finem*) veniet: quin etiam in hac vita, prout ex Græcis antea retulimus; donec Domino in nobis vincente ſuperantes, participeſque triumphorum ejus, immarceſcibilem gloriæ coronam (innuunt iſta inſcriptionem *pro liliis*, & *pro floribus*) de candore bonorum operum, & de veritate virtutum ipſi texamus.

a Eph. 4. Col. 3. 10. b 2. Cor 5. 17 c Epiſt. 140.

Affirmat idem Doctor, nomen Hebræum ששנית *ſoſannim*, transferri, vel, *pro iis qui commutandi ſunt*, vel, *in lilia & flores*, ut ſuſpicet *liliorum* loco *flores* poſitos, pro ſpecie genus, ut non rarò fit, quemadmodum & ſpeciem pro ſpecie aliqui axponunt, *roſas* hìc nominando: quas propriè tantùm nomine hoc Hebræo ſignificari contendit acrius Tuccius *d* parum æquus vulgatæ translationi. Sed omiſſis *liliis roſiſ ve*; ſive ſint hæ magis congruentes amoribus, quæ Tuccium ratio movit inter alias, ſive non: & quamvis *lilia* pro omni genere florum odoriferorum ſumi Apollonius *e* velit hoc loco; periti omnes *lilia* retinent, à quibus etiam malè Martinus *f* de carcere recedit, parum æquus vulgatæ translationi. Quid ſi tempore verno floridoque certi canebantur Pſalmi, ut autumnali hi, qui titulum gerunt *pro torcularibus?*

Tuccius vulgatæ tranſlationi parum æquus. d incant. annot. Roſa.

e apud Pier. lib. 55. Martin. etiam parum æquus vulgatæ tranſlationi f Comment Hiſpanico in hunc Pſal.

Latini verò paſſim patres, Græcive, & enarratores juxta editionem noſtram, commutationem, illis accipiunt modis, ad vitam nunc ſpiritualem, tum poſtea ad immortalem: unde canit Eccleſia; *Sancti tui Domine florebunt ſicut lilium*, Et Iſaias *g* vaticinatur, quòd *lætabitur deſerta & invia, & exultabit ſolitudo & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit & exultabit lætabunda & laudans:* & ſponſus Chriſtus paſcere canitur inter lilia, *Sectus chorei virginum*; vocatque ventrem ſponſæ *acervum tritici vallatum liliis h*. Quod ſi placet etiam per eos *qui commutantur* intelligere homines obnoxios mutationi, ut antè dictum eſt, ad hoc ſignificandum lilia magis opportuna erunt, quæ ephemera Dioſcorides *i* vocat, *uno tantum die perdurantia*: alii irides ſylveſtres, ut priùs quoque attigi. Habet verò etiam *commutatio* ſeu *immutatio* cum epithalamio affinitatem nonnullam: quatenus, teſte Chryſoſtomo *k*, dicere *commutavit illa* vel *illa*, idem eſt, ac dicere; conjugio copulatæ ſunt: & ſunt nuptiæ quoddam συνάλλαγμα *commercium*, contractus, permutatio. Eodem facit τὸ τέλος, quum τέλειον Jovem & τελείαν Junonem vocant, quia nuptiarum præſides ſunt, & προτελείους εὐχὰς ante nuptias precationes cum ſacrificiis. Verùm has nuptias D non de Salomone ſumendas cenſeo, ſed myſticè de Chriſto, ſicut & Pſalmum totum, ſeu litteraliter ſeu figurato dicendi modo.

g cap. 35. 1. 2.

h Cant. 7. 2.

i lib. 3. c. 99. & 120. Commutationis cum epithalamio affinitas K Hom. 74. in Matth.

Hebræi ac Hebraizantes, ut Nebienſis, vatablus, Cajetanus, memineruntque Titelmanus, Felix, Peregrinus Herus, Placidus Parmenſis, Eugubinus, volunt *Soſannim* nomen eſſe inſtrumenti muſici quod *lilium* diceretur (quo pacto lingua vernacula à flore denominatur viola inſtrumenti genus) quia liliis inſculptis erat ornatum, ſicut hodieque in cordore lyratum, unde ſonus redditur, lilia vel roſæ viſuntur ligno inſculptæ, ſive quia deducendo vocem Hebræam à שש *ſches* ut ſignificat *ſex*, ſignificet ſexachordum inſtar lilii, quod tot conſtat foliis: vel initium vulgari alicujus cantici, ad cujus modulationem canendi eſſent quidam Pſalmi. Hoc in aliis ejuſmodi titulis priùs refellimus non ſemel. Scripturæ de talibus cantilenis nullibi meminerunt: inſtrumentum muſicum interpretes LXX. aliique aut Græco vocabulo expreſſiſſent εὐλύρας ψαλτῆρας, &c. aut Hebræam dictionem retinuiſſent; etſi fateor interdum etymolo-

Soſannim nomen inſtrumenti muſici.

Lilia vel roſæ inſtrumentis muſicis inſculptæ.

Agias ponere pro verbis Hebræis. Refert Felix alios eam vocem pro lætitia & jucunditate accipere. Innuit id Apollinarius in titulo Pſalmi LIX. quum ait:

Ἐπίγραμμα τοῦτο πραγμάτων ὑπὲρ χαρᾶς.
Inſcriptio hæc rerum pro lætitia.

Suſpicari licet Hebraicè neſcientes ſoni ſimilitudine deceptos tale quid putaſſe valere *Soſannim* quod *Oſanna*: quam triumphi lætitiæque vocem multi credunt eſſe: vel ad שוש *ſuſ*, reſpexiſſe, quod *lætari* ſignificat: unde ששון *ſaſon*, gaudium, quia læta commemorantur in Pſalmo: tum verò illud oleum exultationis, quo Meſſias eſt unctus. Quæ mihi ſcribenti conjectura venit in mentem ſicut & de ſe teſtatur Eugubinus. Quæ omnia epithalamio bene conveniunt, & recipi utcumque poſſunt, ſi referantur ad Chriſtum.

Paraphraſtes Chaldæus ita titulum interpretatur, *ad laudem*, vel *ad laudandum ſuper ſedentibus aut aſſeſſoribus Sanedrim ipſius Moſis*, legit forſitan, ſumendo ש *ſche* B pro אשר *aſcher*, *qui* & יושבים *joſceuim*, *ſedentes*, niſi dicas intellexiſſe per שנים *ſcenaim*: qui propriè binos & ſecundos ſignificant, aut שנה *ſchanim*, qui *mutantes*, illos eoſdem ſapientes, quos vocant etiam Græci δευτερωτάς. Sed hoc de ſeptuaginta judicibus minùs probabile, minimè autem de illis quos nomine Græco ſolent omnes intelligere, nempe, quos reprehendit Chriſtus, quia propter traditiones ſuas quas appellant δευτερώσεις, immutabant, immo irritum faciebant, mandatum *l* Dei. Non hos arbitror Paraphraſtem deſignaſſe, ſed potiùs ſeniores illos, quos inſtituit Moſes, & qui ab excellenti dignitate doctrinaque quam profitebantur, ceu lilia vel roſæ inter ſuos eſſent, propter ſapientiam, veluti paſti liliis eſſent. Atqui ſimpliciter acquieſcendum in recepta editione noſtra, cujus conditores Interpretes LXX. legerunt ſine dubio non ששנים *ſoſannim*, quod lilia, flores, roſas aut quid tale ſonat, ſed primum præcipuè, ac diſtinctionibus duabus, licèt una ſcribi ſoleant debeantque, nempe ש *ſche* pro אשר *aſcher*, hoc eſt, *qui*, & vel participio paſſivo pual, C שכם *ſchunimmutati*, ideſt, pro his qui mutati erunt: vel activo Kal. שנים *ſchanim*, hoc eſt, *mutantes*, nempe, qui erunt ſe mutantes. Aut certè doctiſſimi Interpretes retinentes ששנים *ſoſannim*, perſpexerunt ſub ea voce ſignificatos aliquos præſtantiores ac beatiores, quos immutandos, & ad felicem ſortem renovandos dixerunt, ut Eugubinus notavit.

l Matth 15. 3. 6.

Trevetus docet primum videri probabile ut *roſa* pro *liliis* ponantur: quia in Canticis idem nomen Hebræum eſt ubi ſponſa comparatur cum liliis inter ſpinas, & labium maris in templo cum folio repando lilii; lilium verò non oritur inter ſpinas, ſed roſa; & roſæ magis videtur ſimile labium illud: adde, in canticis labia oris ſponſæ dici ſimilia liliis; quæ potiùs dici debuerant roſæ, ob rubedinem. Utitur Tuccius citatus inter alias cauſſas, prima & ultima. Deinde tradit idem Trevetus, eos qui reddunt *pro iis qui commutabuntur*, ad ſenſum reſpexiſſe, quia liliæ roſæque citò marceſcunt: ſicque deſignari populum citò in pejus commutandum. Addit tertiò potuiſſe accidere illam vocum Hebræarum, de qua dixi, permutationem, ob ſimilitudinem. Ad extremum aſſerit, lilia roſaſve ſic fortaſſe nominatas ששנים *ſoſannim*, propter celerem commutationem, perinde ac ſi Latinè appellaremus flores illos *commutabilia*: alios autem vertiſſe, *pro iis qui commutabuntur*, habita nimirum ratione etymologiæ.

Hæc volui referre ex auctore manuſcripto, ſanè non inerudito: Verùm conſtituta hæc ſola vera lectione editionis noſtræ, adhibenda communior Patrum interpretatio, de qua dixi, &, ſi commodè poſſit fieri, revocandæ ad eamdem, ſeu cum ea conciliandæ aliæ interpretationes, quod feliciter ſatis præſtiterunt cum Græcis Hieronymus aliique: nec prorſus ineptè conveniret eidem propoſito notio τῆς χαρᾶς *gaudii* ac *lætitia*, quæ profectò maxima editur in celebratione nuptiarum, de qua hìc agi dicitur. Apollinarius præter hanc in eodem titulo Pſ. LIX. innuit aliam interpretationem verborum, quibus utuntur LXX. ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, quod exponi poſſet, *pro iis qui commutabuntur*, vel, qui, nempe, per ea quæ circa illos de novo fient tamquam eximia & egregia.

Ὧς

Ὧς δ' οἶδεν ἄλλο ἴσασιν ἀγαθῶν πραγμάτων.
Is verò intellexit mutationem bonarum rerum.

Eſt autem id illi ſimile quod ſcribitur in Eccleſiaſtico *a*, ἐγκαίνισον σημεῖα, καὶ ἀλλοίωσον θαυμάσια, *innova ſigna & immutata mirabilia*, nec enim verum quod aliqui docent ἀλλοίωσιν eſſe à meliori mutationem in deterius, μεταβολὴν contra; τροπὴν utrovis modo, ut exemplis auctorum aliorum poteſt oſtendi. Idem Apollinarius in LXVIII. Pſalmi titulo videtur *immutationem* pro viciſſitudine in referenda gratia ſumere, pro muneribus nimirum quibus à Deo in melius mutatio facta ſit,

a cap. 36. 6.

Δαυῖδου καρδίης ὕμνος ἀμειβομένης.
Davidis cordis hymnus invicem reſpondentis.

Quod Agellius, apud quem ex his notata nonnulla reperio, legit ἀμειβόμενος, ut omittam Δαυῖδος, pro Δαυῖδου, & interpretatur Hymnum viciſſim redditum; quæ in titulo præſentis Pſalmi appellet ἔργα ἀμειβόμεν, adde præterea titulum LXXIX. Credo eidem Agellio intelligi Apollinarium poſſe, cantores vel excellentes intellexiſſe, vel qui ſub alio conſtituti erant, ſive Heman eſſet, ſive Aſaph, ſive Ethan, de quibus in Paralipomenis *b* ubi qui ſub his conſtituuntur, dicunturque Latinè ſecundi ordinis, appellantur Hebr. משנים *miſnim*, (non *meſanim* ut ſcribit Agellius Græcè δευτερεῦθες. Feri quoque poteſt, ut quod idem de Apollinario conjicit Agellius, indicare voluerit carmen, quod Græci vocant ἀμοιβαῖον, alternis dici cantativi ſolitum, quo pacto ſcripſit ille *c*, quod

b Lib. 1. 15. 8.

c Vir. Eccl. 3

Amant alterna camœnæ.

Sed non libenter ad hæc inclinat animus, quum ſapiant Rabbiniſmum; nec ulla ſit ratio quare in aliorum Pſalmorum titulis ultra iſtum, & LIX. LXVIII. LXXIX. non eodem pacto inſcriberetur *pro iis qui commutabuntur*, quoties exprimuntur filii Core, aut alii cantores inferiores; eadem item leguntur nulla facta de ullis cantoribus mentione, ut Pſalmo LIX. & LXVIII. In LXXIX. nominatur Aſaph, unus de principibus Cantorum. Denique viciſſitudo ſermonis ea hìc non cernitur, quam tradunt qui de poetica differunt, ut ſingulis ſibi verſibus reſpondeant perſonæ, vel crebriùs etiam, quàm & ἀλληλογραφίαν appellitant. Paullo fui longior, ut ſemel expedirem quod pluribus Pſalmis commune eſt.

Filiis Core.) Nihil eſt quod addatur præter ea quæ de iſtis alibi dixi; niſi ut iterum moneamus non hos eſſe illos qui Moſis tempore vivebant quadringentis octoginta annis ante Salomonem; ſed cantores inſtitutos à Davide ex illa familia. Quapropter non hinc argumentarer, ut Genebrardus facit, non eſſe Pſalmum iſtum de Salomone, quum non meliora deſignet argumenta, de quibus paullo pòſt. Neque verò probare poſſum Didaci *d* Alvarez opinionem, filios illos Core decantaviſſe Pſalmum iſtum in memoriam tanti beneficii, quum videntes patrem abſorberi terra, ſubitò ad Deum converſi ſunt, & non valentes verbis externis uti, corde locuti miſericordiam poſtulaverint, ac impetraverint, ut penduli manerent in aere, donec terra in ſe recluſa ſuſtentaret illos; eam autem cordis orationem primis verbis Pſalmi ſignificari, *eructavit cor meum*, &c. & id ſibi velle titulum, D *pro iis qui commutabuntur*: quia dicto modo commutati ſunt. Cum ſingularitate nullam hæc ſententia præ ſe fert probabilitatem. Obſervant hìc autem paſſim alii per *filios Core*, quod ſignificat *filios Calvariæ*, fideles deſignari, qui ſunt filii Chriſti in Calvariæ monte crucifixi *e*, & à Judæis pueriliter irriſi, ſicut Eliſæum irriſerant pueri; ſed ſunt, ſicut iſti ab urſis *f*, ita illi à Romanis occiſi, poſt 42. annos, ut ait Remigius, quo pueri iidem numero conſtabant. Heſychius à filiis Core tamquam à parte, populum totum Judæorum intelligi docet.

d in Iſ. c. 38 num. 19. Didaci Alvarez opinio non accepta.

e Pſ. 27. 36. f 4. Reg. 2. 24

Ad intellectum.) Auguſtinus, *in intellectu*. Hebraicè præpoſitio nulla, ſed ſimpliciter משכיל *maſchil*, de quo dictum ſatis aliàs ad canendi peritiam intelligentiamque pertinere. Aquila, ἐπιστήμονος, *ſcientis*, nempe Core; Symm. συνέσεως, *intellectus* in caſu gignendi. Multo autem magis, quod Hieron. ad Principiam notat & reliqui fere omnes, præparamur hoc verbo ad intelligentiam ſpiritualem. Ubi enim, inquit Hieronymus, A ſimplex & apertus eſt ſenſus, quid neceſſe eſt audientem intelligentiæ præmoveri, & dici ad eum *g*, *qui habet aures audiendi, audiat*. Heſychius, *filiis Core* deſignari populum totum volens Judæum, ait, huic intellectum neceſſarium, qui à Moſe *h populus ſtultus & inſipiens* vocatus eſt, ſi quomodo Gentes imitatur, nempe converſas ad Chriſtum, credenſque intelligat, impletus ſcientia divina.

g Matt 13. 9

h Deut. 32. 6

Canticum. (שיר *ſchir*, ᾠδή, Chaldaicè ſuprà, *boni* epithetum additur ad *intellectum*: hic Hymnus aut glorificatio & confeſſio תשבחתא ואודיתא *tuſbachtha veodeuetha*. Canticum ſola voce ſine muſico inſtrumento canebatur, ut hoc loco monuit Euſebius. Congruit nomen argumento Pſalmi, quod, ut videbimus, dicunt eſſe tamquam Epithalamium Sponſi & Sponſæ, Chriſti ac Eccleſiæ. Quia enim, ut Origenes *i* & Athanaſius *k* docet, in Cantico Canticorum Sponſum Chriſtum velut præſentem exhibet Salomon, quem aliæ antea ſcripturæ tantùm prænuntiaverant, propterea nomen illud meruit, ut κατ' ἐξοχὴν diceretur *Canticum Canticorum*.

Canticum ſola voce ſine muſico inſtrumento.

i Prol. quatuor hom. in Cant. K in Synopſi

Pro dilecto.) Hieronymus, *Canticum amantiſſimi*, & *l* alibi, *chariſſimi*. Aquila, ᾆσμα τρυφημάτων, *Canticum amoris*: Symmachus, ᾆσμα εἰς τὸν ἀγαπητὸν *Canticum* B *in dilectum*. Chryſoſtomus refert ex alio, τοῖς ἠγαπημένοις, *dilectis*, quia extet Hebraicè, *idithoth* ידידות *iedidoth*. Id alii exponunt de Cantico amorum ſeu dilectionum, vel amatorio, ſed in bonum ſenſum, quem indicet משכיל *maſchil*, & σύνεσις de quibus dictum eſt. Chaldæus videtur Hebræam dictionem derivaſſe à ידה *iadah*, quod ſignificat *confiteri*: reddit enim *confeſſionem*. Aliqui, ut Vatablus refert, putant ſignificare amores mutuos inter conjuges. Alii ad amicas eorum quæ concelebrent amborum nuptias cantu epithalamiali, ut videre eſt apud Theocritum *m*, Tibullum *n*, alios. Porro *Canticum dilectionis & amoris* idiotiſmo Hebræo, idem valet quod dilectiſſimi & amatiſſimi: vim n. iſtam habent abſtractæ voces. Magna conſenſione Catholici hunc *dilectum* interpretantur Chriſtum, ac ex Hebræis quidam; quia Pater eum *dilectum o* nominavit, Paulus *p*, filium dilectionis divinæ, dilectumque filium Dei. *Rex virtutum dilecti, dilecti*, cum geminatione dictus eſt *q*; *dilectus quemadmodum filius* C *Unicornium r*: Canticum Canticorum Salomonis totum de eodem loquitur: de eodem eſt Canticum Iſaiæ *ſ*, canentis *vineam dilecto*: typus illius Salomon appellatus *dilectus & amabilis Domino t* ידידיה *iedideiah*, de quo etiam Hieronymus ad Principiam declarat hunc titulum, nec non initio Eccleſiaſtæ: item Eucherius in 3. Regum. Poteſt etiam *dilectus* dici, cum Cyrillo, quicumque fructum redemptionis Chriſti participat, & ad regale ſacerdotium, ſanctitatemque vocatus eſt. Vocem Græcam ἀγαπητοῦ obſervat Hieronymus *u*, non *dilectum*, quod eſt, ἠγαπημένος ſignificare, ſed *diligibilem*; poſteque *dilectum* vocari etiam illum qui dilectionem non mereatur, ut inimicum; *diligibilem*, eum tantùm qui meritò diligatur; meliùs autem in iſto Pſalmo Græcè poni pro *diligibilis*: Chriſtum, & diligi mereri, & ſanctos eum diligere, offerentes ei magis charitatem quàm ulla charitatis præmia poſtulantes.

l in c. 62. Iſ.

m in Epith. Helenæ. n in Epiſt.

o Matt. 3. 17 cap 17. 5. p Col 1 13. q Pſ 67. 13 r Pſ. 28. 6. ſ cap. 5 1. t 2. Reg. 12. 25.

u in epiſt. ad Philem. Hieronymi obſervatio.

ARGUMENTUM.

Ex his planè ſequitur quid ſentiendum de argumento Pſalmi: non aliud eſt quàm Chriſtus ipſe ſponſus dilectus; in quo Verbum cum carne conjunctum eſt: cujus conjunctionis thalamus virginis uterus, & cujus etiam dilecta non ſolùm eadem Deipara, ſed etiam ſponſa Eccleſia, ut non tantùm Expoſitores & ipſamet Eccleſia tota firmiter tenet ac prædicat, quod his verbis Valentia notat, ſed etiam aliqui Hebræorum ut R. Aben-Ezra, David, Salomon, & Paraphraſtes Chaldæus. Baſilius in homilia indicat fruſtra videri hoc annotare, quum ſit adeo manifeſtum. Hieronymus *x* aſſerit hoc eſſe manifeſtiſſimum; licèt Judæi de Salomone, qui vocatus eſt *jedidiah* interpretentur. Chryſoſtomus non dubitat provocare Judæos ac Gentiles, ut Pſalmo iſto convincantur, & poſteriores quidem quum vide-

x in epiſt. 4. Philem.

viderint priores hinc refelli, & ex libris quos infenſiſſimi nomini Chriſtiano Chriſtianis tradant. Euſebius *a*, Juſtinus *b*, Cyprianus *c*, totum uſurpant contra Judæos. Auguſtinus, *d*, *quis non*, inquit, *hic Chriſtum*, *quamlibet ſit tardus*, *agnoſcat?* Pauli *e* teſtimonium citantis ex hoc Pſalmo de Chriſto teſtimonium prorſus perſuadet. Origenes *f* tituli verbis, *pro dilecto*, & aliis textus ipſius, teſtatur ſe Judæum qui ſapiens habebatur apud ſuos vehementer urſiſſe, ita ut non poſſet ille ſe explicare. Simile argumentum facit Athanaſius *g*, ex titulo docens eumdem eſſe dilectum, & unigenitum filium Dei conſubſtantialem, ac ſolum ex Patre genitum: ſicut Iſaac Deus ipſe deſcripſit eſſe quem diligeret Abraham *h*. Utitur eodem argumento Auguſtinus *i*, nec non quia dicatur in titulo *pro iis qui immutabuntur*, docens, ubicumque hæc ſunt verba, deſignare populum Chriſtianum non cogi jam obſervare quæ propheticis temporibus obſervabantur, non quia damnata, ſed quia mutata ſunt, non ut res ipſæ quæ ſignificabantur, perirent, ſed ut rerum ſigna ſuis quæque temporibus convenirent. Reliquos omitto quorum in commentando adhibebimus locos. Idem Athanaſius Marcellino, ſi cupiat ſeorſim à ceteris canere ea quæ ad Chriſtum ſpectent, hunc præſertim proponit Pſalmum Eccleſia, ut obſervavit etiam Gloſſa ordinaria, & Thomas, illum frequentat in officio de B. Virgine, de Apoſtolis, de Virginibus, de nativitate Domini & circumciſione.

a 4. de dem. c. 15. l. 5. cap. 2. b Dial. cum Tryphone. c l. 2. c. 29. d 17. de Civ. c. 16. & or. cont. Jud. c. 3. e Heb. 1. 8. f contra Celſum l. 1. g or. in id, ex Deo Deus eſt. h Gen. 22. 2. i contra Judæos 1. 3. & 4.

Marcellino hunc Pſal. quando canì præcipere rit Athanaſius.

Certè ſi qua ſunt quæ Salomoni conveniant, filiæque Pharaonis, uxori ejus, typus Chriſti ſunt, quemadmodum multa in Cantico Canticorum. Idem judicium ſi quis contendat de Aſſuero & Eſther, aut de Davide ipſo & Berſabee, ut meminit Lyranus, Valentia, Ayguanus, Trevetus. Ultimo placet ultima ſententia, prima Vatablo, & Genevenſibus, quamvis in editione Salmaticenſi hac in parte Vatablus, ut & in aliis, correctus fuerit. Janſenius, Arias, Clarius volunt eſſe de Salomone, ſed tamquam de typo Chriſti. Hoc immeritò reprehendit Martinus de carcere in Commentario Hiſpanico, ita ut etiam velit eſſe de fide, agi ad litteram de Chriſto. Leo *k* etiam Caſtro nimis invehitur in eos qui aliquo reſpectu explicent de Salomone: gratiſque ab aliquo corruptore aſſerit in Hieronymo *jedidoth*, *pro jedidia*, plurale pro ſingulari. Minùs probandum quod Lyr. hoc loco, & in Scrutinio refert Burgenſis *l*, reſpici ad populi ſub Davide felicitatem, & Bethſabee: vel ſub Aſſuero, & Eſther, vel ſub Salomone, & Regina Saba, certè cum hac Salomon nuptias non celebravit, quidquid ſit an aliquam conſuetudinem habuerit. Conſtat eſſe quædam quæ ſoli Chriſto congruant, ut *Deum* dici, *Deumve dominum*: ejus *thronum æternum* eſſe: *unctum eſſe præ aliis*: filios ipſius *conſtituendos ſuper omnem terram*, &c. Videtur Hieronymus *m* in XLIV. numero myſterium agnoſcere, quoniam Eccleſiæ Sacramenta, ut ipſe dicit: Eccleſiam autem Urbs ab Ezechiele deſcripta præfigurabat, habens decem & octo millia calamorum per circuitum, qui faciunt 44. millia paſſuum, & 340. Athanaſius *n* ait; Pſalmum iſtum compoſitum à David quum à perſecutoribus agitaretur. Fieri quidem poteſt unde poſſit probari, neſcio. Ceterum quum Latini Epithalamium cani hic dicant, & nuptialem Pſalmum vocent, quem Græci Hymenæum, de Hymenæo differi poſſet: canebat eum parens uterque non ſolùm chori alternatim. De nuptiali Deo Hymenæo, qui apud Romanos *Thalaſſius* nominabatur, Lilius Girardus *o* Syntagm. 1. & Plinius *p*, & Catul. *q*, & copioſiùs Martinus *r*, de Carcere, de carmine Pontanus *ſ*, Delrius *t* noſter uterque, item Julius Cæſar Scaliger *u*, ac de re tota poſt omnes de noſtris etiam Pineda *x*, faciens epithalamii inventorem Apollinem, qui Thetidis & Pelei nuptias celebravit.

k Apol. l. 1. c. 49. l 4. p. q. 10. c. 6. m in c. 48. Ezech. Myſterium in numero XLIV. n Apol. pro fuga ſua. o Syntag. 1. p l. 19. c. 18. q in Epith. r in Comm. Hiſpanico in hunc Pſ. ſ in 4. Æneid. t in Medeam actu 1. u 3 Poet. c. 101. x 5. de Sal. c. 4.

Verſ. 2.) Eructavit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea Regi.

Lingua mea calamus ſcribæ, velociter ſcribentis.

PRoœmium Cantici ſive Pſalmi hoc eſt. Cor cogitatioque tantis abundant ac redundat quaſi dapibus divinis, jucundiſſimis, ſuaviſſimis, dulciſſimis, de rege Meſſia, ut ea cogar eloqui ac veluti effundere, atque ex abundantia cordis proferre *y*; ut ſolet copia cibi vel potus, ſtomachus gravatus, nec ampliùs continere ſe valens, ructus emittere. Itaque quod fundo carmen, & opus edo, regi regum do, dico, dedico, illum alloquor unum, iſtud canticum ad ejus gloriam pronuntio. Utinam lingua mihi ſit promptiſſima, expeditiſſima, concitatiſſima, quæ mentis dictata, ut ſcriba ſolet, excipiat referatque. Ego certè in hoc carmine, divini ſpiritus velut dictamen ſequar, motum, inſtinctum, impulſum, & linguam ei exhibebo, tamquam peritiſſimo velociſſimoque ſcribæ calamum, ut per eam deſcribat, dicat, dictet revera regium carmen, tantoque dignum Rege, quodque non tam meum, quàm illius, & ſit, & habeatur. Denique nulli potiùs iſta conſecrem quàm eidem Regi Deo, de quo mihi hæc ille ſuggerit, qui conſubſtantialis eſt Deus unus idemque cum ipſo. Non deſunt qui perſonam Dei Patris Pſalmo toto loquentem inducant, ut monet Valentia: & qui prophetam velint loqui uſque ad verſum, *Audi filia*, &c. excluſivè inde inchoari ſermonem Dei. Mutationes perſonarum quum occurrent notabimus: hoc procemium vatis eſſe non ambigimus, alii per accommodationem attribuunt Eccleſiæ, ut poſtea dicemus. Poſſet quoque concedi alluſio quædam ad chorum Virginum, quæ ſolebant abſoluto convivio epithalamium canere juxta thalamum, in quem dormitur ſponſi ſeceſſiſſent, quaſi & ipſæ bene ſaturæ ac potæ memoriam abundantiæ præteritæ ſuavitatis eructarent.

y Matt. 12. 34.

Eructavit cor meum verbum bonum.) Pro *verbo bono* Tertullianus, & Cyprianus locis infrà citandis, dicunt *ſermonem optimum*, quem iidem & quidam alii nonnumquam de ſecunda quoque Trinitatis uſurpant perſona. Symmachus, ἐκινήθη ἡ καρδία μου λόγῳ ἀγαθῷ, *Commotum eſt cor meum verbo bono*: quaſi nimirum, ut Euſebius notat, alio ſermonem annuntiante, ſe auditum commotum dicat. Et vero ructus etiam violens, fit ab extrinſeca cauſſa nec eſt in poteſtate ut vel reprimatur, vel concitetur. Alius apud Chryſoſtomum, ἐξήρπυσεν, *expromſit*, Chaldæum verbum נבע *hebba*, exponit Nebienſis, *quærit*, nempe orando, vel meditando. Hebræum רחש *rachas*, ſignificat præterea *ebullire* per modum ſcaturiginis, vel præ fervore, ut fit in patella & ſartagine, quam vocant מרחשת *Marcheſeth*, vel educere, movere, facere. Idcirco Symmachus expoſuit ἐκινήθη, *motum eſt cor meum*, quod imitatus eſt Rabinus Cajetani poſt R. Salomonem & R. David. Hic explicat per הוציא *hotſi*, *movit* aut *movere fecit*, & per הניץ *henniahh*, quod idem valet, nec non *protulit*, &c. R. Abraham docet idem eſſe ac (locutum eſt;) quaſi nimirum intelligat vales de ſermone tacito quaiis qui corde ſolo fit, & motis dumtaxat ut plurimùm labiis formatur, nec exauditur. Felix approbat verba *movendi* & *loquendi*. Campenſis, *erumpendi* ac *profundendi*. Græcum ἐξηρεύξατο non ſolùm ructum ſignificat, verùm etiam ebullitionem, & quaſi germinationem & emanationem nam hoc verbo uſi ſunt LXX. quum ranarum ebullitionem ex fluvio narrat *z* Exodi liber, ubi eſt Hebræum שרץ *ſcharats*, *gignere* ac producere in multitudine, præterea movere ſe, ebullire, ſcatere, denique eructare. In Pſ. CXVIII. *a*. *Eructabant labia mea Hymnum*, ἐξερεύξονται תרצבה *thabbahhnah*, & in CXLIIII. *b memoriam abundantiæ ſuavitatis tuæ eructabunt* ἐξερεύξονται יביעו *iabbihhu*, & in XVIII. *c*. *Dies diei eructat verbum* ἐρεύγεται יביע *iabbiahh* נבעה *habhah*, quo item verbo Chaldæus Paraphraſtes utitur in duobus primis, & hoc loco, quod ſignificat *bullire* ac fervere facere, unde *bullæ* ſive ampullæ quæ aquis bullientibus aſcendunt עות־אבעב *auahbubuhheth*, & dicuntur adhuc ulcerum *d* veſicis. Significatur ergo hic prodiens ac erumpens verbum tamquam ex vivente vena (venam poeticam vulgo dicimus) & manans velut ex ſcatutiente fonte, ideſt, ex pectore, ex corde, ex mente, cum impetu quodam & continenti fluxu, celeritate, copia: & quidem verbum bonum, hoc eſt, jucundum, lætum, quaſi dicas εὐαγγέλιον, ſuave, utile, honeſtum, fauſtum, utpote quod ſit de feliciſſimis, caſtiſſimis, ſanctiſſimis, diviniſſimis nuptiis Verbi Dei cum natura humana in Chriſto & Chriſti cum Eccleſia. Quorum deſcripturus eſt David laudes, nempe ſponſi, ſponſæ, deniq; ſobolis ac poſteritatis, quæ tam ex admirando conjugio exiſtet atque in æternum perdurabit & regnabit.

z c. 8. 3. a verſ. 171. b verſ. 7. c verſ. 3. d Exod. 9. 10.

Ructus quid ſit.

Ructus eſt, ut Medici definiunt, flatus, & vaporoſa quædam aereaque ac excrementitia ventriculi ſubſtantia, in eam naturam à debili calore degenerans, ſupernè per os emiſſa: & ex cruditate, copiave cibi aut potus orta. Vel ex Hieronymo * dicitur digeſto cibi, & concoctarum eſcarum in ventum efflatio: ex Baſilio, flatus qui erumpentibus bullulis ſurſum verſus diffluitur, & expirat per ſumpti cibi fervorem. Vim proſilientis ſermonis ſignificat Job *a*, quum ait, *Conceptum ſermonem tenere quis poterit? Plenus ſum ſermonibus, & coarctat me ſpiritus uteri mei: an venter meus quaſi muſtum abſque ſpirando, quod lagunculas novas diſrumpit b*. Nec minor in Jeremia *c* ejuſdem rei expreſſio *factus eſt*, ait, *in corde meo quaſi ignis exæſtuans clauſuſque in oſſibus meis, & defeci ferre non ſuſtinens*, idem valet *loqui ut parturientem d*. Denique *ex abundantia cordis*, ut antè dixi, *os loquitur e*. Salomon *f* appellat *verba* ſua *congregantis filii vomentis*, & *viſionem quam locutus ſit vir cum quo eſſet Deus, & qui Deo ſecum morante confortatus eſſet*. *Congregans* erat Salomon, quia Eccleſiaſtes, multamque ſapientiam congregaverat: *filius vomentis*, quia Davidis noſtri, qui nunc ſe dicit *eructare*, tuique incerta & occulta ſapientiæ ſuæ manifeſtaverat *g* Deus, aut etiam Spiritus ſancti qui per ipſum adeo multa magnaque mundo profundebat, & tam ſalutaria documenta. Tales poſtea Spiritu S. accepto diſcipuli quos væſani muſto plenos dictitabant *h*:

* Epiſt. 149. a cap. 4. 2. b c. 32. 18. 19. c c. 20. 9. d Iſ. 42. 14. e Mat. 12. 34. f Prov. 30. 1. g Pſal. 50. 8. h Act. 2. 13. i Hym. ad mat. Pent.

> *Judæa i tunc incredula*
> *Veſana torvo ſpiritu*
> *Ructare muſti crapulam*
> *Alumnos Chriſti concrepat.*

Fingebant Veteres Homerum tamquam ebrium ab ore carmina vomentem, inde verò poetas alios veluti vaſis ſuis colligentes *k*. Quadrat profectò id magis in ſacrum Prophetam noſtrum: quem inter alios prophetas excellere docuimus in præfatione. Latini ferè ac ex Græcis nonnulli de generatione divina locum præſentem ſumunt, ita ut Pater hìc loquens inducatur, quaſi dicat, ut ait Didymus; quoniam ego ſolus ſum bonus (quæ tamen bonitas eſſentialis & communis eſt omnibus perſonis) neceſſariò conſequitur, ut verbum ex ſubſtantia mea genitum, bonum ſit. Apollinarius poſuit in titulo.

k Rhod. l. 21. c. 44. Ælian. 13. var. hiſt. c. 22.

> Τηλυγέτοιο θεοῖο γονὴν μέλπουσιν ἀγητήν.
> Ἔργοισιν υἱέος ἀμειβομένοισι Κόραι.
> *Unici Dei ſobolem canunt mirandam*
> *Factis filii mutuis Core.*

Deinde ſic initium Pſalmi exponit,

> Ἐσθλὸν ἐμοὶ κραδίη τεκνώσατο μῦθον.
> *Bonum noſtrum cor, genuit ſermonem.*

Auguſtinus *l*, Ruffinus, Hieronymus *m*, Remigius, Beda, aliique obſervant hac *eructandi* ſimilitudine (ablatis nimirùm imperfectionibus vitioſæ ciborum copiæ, cruditatis, indigeſtionis, ac mali perſæpe accidi, nidoroſi, putridi odoris) ſignificari Patrem non indiguiſſe aliquo conjugio, unde Filium generaret, ſicut nec homo, ut veluti generet conſilium, quærit uxorem: à Patre bono, qui ſolus bonus *n* eſt (ut Deus nempe, hoc eſt, bonitate per ſe ac ſubſtantiali, infinita, imparticipata à ſuperiore principio alio bonum verbum ſive Filium generari, qui eſt unus Deus cum ipſo. Caſſiodorus de hac divina verbi generatione idem affert; ſed Davidi, non Patri attribuit aſſertionem de illa; indicat hoc etiam Arnobius & alicubi Laurentius Juſtinianus *o*: Baſilius verò in Homilia negat ex Patris perſona hæc dici ſed Prophetæ, quia quæ ſequuntur deinceps, non jam ſecundùm Analogiam eduliorum ſimiliter explanant nobis de Patre narrationem; nec enim dicturum de ſua ipſius lingua Patrem, *lingua mea calamus*, &c. non item, *unxit te Deus*; ſed unxi ego te, &c.

l hic & ſer. 7. de lo. Bapt. & alibi. m hic & ep. 140. n Mat. 19. 17. Marc. 10. 18. o de vita ſolitaria c. 15.

Confert ructus externi generatio quæ neceſſitate quadam fit, ad intelligendum quomodo generatio divina ſit omnino neceſſaria & naturalis, & ex fæcunditate divinitatis: & quaſi ex plenitudine, intra ventrem Patris abſque projectione, diviſione, ſectione, diminutione, aut alia quapiam ejuſmodi ratione, cujuſmodi cernitur in aliorum viventium generationibus, ut benè monet Euſebius *p*, & Cyrillus *q*: ita ut ob ſuam quam procedendo accepit plenitudinem, Verbum ſit tantùm unicum, quemadmodum infert Athanaſius *r* ex plenitudine intra ventrem Patris. Sed removendæ imperfectiones quas priùs attigi, & præterea quod ructu foras emittitur vaporoſa ſubſtantia; omnes autem perſonæ intra deitatem continentur, & una intra aliam per eam quam vocat ſchola, circuminceſſionem, ita ut Pater ſit in Filio, & hic in illo, eodemque modo Spiritus S. in illis, & illi in ipſo. Nazianzenus *ſ* hinc Filii conſubſtantialitatem cum Patre confirmat, ut non aliunde quàm de paterno pectore, uteroque cordis Dei extantem. Sed cum Euſebio *t* meminerimus generationem iſtam enarrari non poſſe, ac à figuratis loquendi formis removendas imperfectiones. Origenes *u*, in Joannem eadem docet: ſimulque Davidis potiùs verba hoc loco quàm Patris eſſe, nec referre quod ſubdatur, *audi filia*, &c. quia mutationes perſonarum fiunt non raro in ſcripturis: illam tamen de Davide opinionem probabilem ducit ibidem, & alibi *x*. Sequitur eamdem Iſidorus *y*. In epiſtola Evariſti Papæ II. efficitur hoc argumentum. Si in ſinu Patris erat Filius *z* ob initio, & ex corde Patris Verbum bonum eructatum eſt, quomodo non in corde paterno conſiſtens lucem cum eo inacceſſibilem habitaſſe credendus eſt? Athanaſius *a* crebrò profert locum iſtum ad idem; colligitque non propriè dici Patris voluntate genitum Filium ſeu Arbitrii libertate. Si enim verbum eſt in corde, ubi inquit deliberatio: & ſi ipſe eſt voluntas, quomodo voluntas in voluntate fuerit? Sic eſſet Verbum in Verbo, & Filius in Filio, &c. Quis hominum, ait præterea, auditis his verbis auſit dicere; Verbum quod ex corde Dei progreſſum eſt, ex non entibus exiſtere, neque id eſſe ejus qui loquitur, partum? in diſputatione verò habita cum Ario in Concilio Niceno reſpondet Ario, ſic dici Filium eructatum ex corde tamquam verbum, ut dicatur etiam genitus ex utero, ut hinc intelligeremus non eſſe ſimile Verbum divinum verbo noſtro prolato ex ore; inde verò quod ex ſubſtantia Patris genitus ſit. Heſychius *b* Eccleſiam loquentem facit, quæ Virginem Deiparam cor habuit, in qua vita noſtra qui Chriſtus eſt Deus ac Verbum habitavit: illa verò ipſum cum carne parturiens eructavit: ſcilicet abſque partus doloribus, ac tam facilè ut nos eructamus, fœtus editus eſt. Rupertus *c* conſentit, dicens quòd hac ratione verum eſt illud (confidit *d* in ea cor viri ſui) qui fecit in ea quod hìc prædicitur, nempe ita cor illi aperiendo ut ſubſtantiam Verbi æterni in corde ſuo concepti, ac de corde ſuo ante ſæcula geniti, mitteret in mentem & in uterum ipſius quæ tanta myſteria Angelo narrante concipit.

p 2. de demonſt. c. 15. q 2. theſ. c. 15. r ep. de decret. concil. Nic. ſ orat. 40. vel 51. de ſtat. t 4. demonſt. c. 15. u Tom. 1. x hom. 2. in varios locos. y de Nativ. Dom. &c. c. 1. z Ioan. 1. 18. a or. 3. cont. Ar. & 4. & orat. ex Deo, Deus, & or. in id, mihi omnia tradita ſunt, & ep. de ſent. Dion. & decr. Synod. Nic. & ep. ad Marcell. & diſp. contra Aria. in conc. Nic. & in alia contra eumdem. b in Catena. c 7. de glorif. Trinit. c. 6. d Pro. 31. 11.

Placent hi ſenſus; ac præſertim qui de Chriſto eſt, ſive de quo Pater loquatur; ſed ita ut myſtici habeantur: quamvis quia tot adeoque graves Patres eum tradunt, & propemodum communis eſt: & ex Patribus non pauci uſurpant in Diſputationibus contra Judæos & Hæreticos, liceat & nobis inde ducere probabile ſaltem argumentum. Utitur hoc etiam loco Tertullianus *e* contra Marcionem & Praxeam *f* (ubi Patrem hìc loqui dicit) item Novatianus *g*, diſputans de Trinitate, & Cyrillus *h* Alexandrinus, qui quoque ſcribit Patrem comparare Filium verbo. Ambroſ. *i* obſervat idem de Patre ſentiens hìc loquente, Filii generationem exprimi ſolere nunc tamquam ex ſinu Patris *k*, ideſt, ex intimo paternæ charitatis, naturæque ſecreto, in quo ſemper ſit, nunc ex vulva & utero *l*, nunc ex corde *m*, nunc ex ore *n*. Eucherius *o* ita præſentem locum accipit de Patris arcano ſapientiæ, ex quo Verbum, ideſt, Filium ſuum impaſſibiliter ſine initio genuerit. Similia extant apud eum quem vocant Auguſtinum auctorem de cataclyſmo *p*, & Thomas aſſerit non approbari ſententiam iſtam ab Auguſtino & Hieronymo. Certè non improbant in Commentario ac Auguſtinus ad approbationem propendet magis: & indicat Dionyſius *q*. Hieronymus *r* ad Damaſum nominat ſuperſtitioſam interpretationem. Zeno *ſ* explicat de Chriſti æterna generatione.

e l. b. 3. c. 4. f c. 7. & 11. g c. 13. apud Tertull. h 2. de Trin. i de benedic. Patriarc. ut in c. 7. Luc. de fide lib. 2. cap. 1. de fil. & div. c. 2. l. de ſymb. k Ioan. 1. 18. l Pſ. 109. 3. m ut ſupra. n Eccl. 24. 5. o de formul. & apud Auguſt. tom. 4. de eſſen. div. p cap. 5. q c. 2. de Divin. nomin. r ep. 156. ſ ſer. 1. c. nat. t ep. de ſent. Dion. Alex. longe poſt m.

Jam verò juxta litteralem ſenſum, ut ipſemet loquatur David, quod apud Athanaſium *t* Dionyſius etiam Alexandrin. ſentit; nec non Hilarius, colligere poſſumus

cum

eum Chryſoſtomo tropologiam, eum qui quaſi ventriculum corque purgatum habet, & ſanum plenumque non ſordidis, ſed bonis ſuccis & gratia, *eructare verbum bonum*: nec eſſe, aut in genere, divinos prophetas, Vatibus ſimiles, qui correpti à Dæmone ſic ore loquebantur ut non intelligerent, non ſecus ac ſi tibia inanimata loqueretur: nec enim ſi non cognoſceret Propheta noſter diceret, inquit, quòd *eructavit cor ejus verbum bonum*. Idem Chryſoſtomus Homilia ſecunda in Pſalmum L. ſpiritualia ſenſa differre docet ab eſcis carnalibus, quòd hæ temporis tractu corrompantur: illa fragrantiam ſuam numquam reddere intermittant; virtutem verò eructent proximumque voluptate afficiant. Hoc ait eſſe a quod Chriſtus b dixit, quia *bonus homo de theſauro* cordis ſui *profert bona*: nam quomodo, inquit Hieronymus c, juxta qualitatem ciborum de ſtomacho ructus erumpit, & boni vel mali odoris flatus indicium eſt; ita interioris hominis cogitationes verba proferunt; & *ex abundantia cordis os loquitur*: & juſtus comedens repleníque animam iſtam, quum ſacris doctrinis fuerit ſatiatus, de boni cordis theſauro profert ea quæ bona ſunt, & cum Apoſtolo d loquitur, *an experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Chriſtus?* Bernardus e vult in *eructatione* ejuſdem cordis abundantiam ſecundùm affectum namque habere voces ſuas per quas ſe etiam quum nolit prodat, timorem meticuloſas, dolorem gemebundas, amorem jucundas, ructum nec uſu creari, nec ratione excitari, nec deliberatione ordinari, nec præmeditatione formari, nec nutu prodire animi, ſed erumpere motu: flagrantem ac vehementem amorem præſertim divinum intra ſe cohiberi non valere, ſed ebullire: & pro captanda quantulacumque evaporatione ardoris non tam enuntiare, quam eructare ſic refectum, ſic repletum in bonis f, non exigi in hoc ructu orationum juncturas, ſolemnia dictionum leges, regulas, moderationem, compoſitionem, commoditatem, opportunitatem, per ſe ex intimis non modo quum non vis, ſed quum neſcis erumpere, evulſum potiùs quàm emiſſum: odorem bonum redolere ex bono prodeuntem vaſe, quia memoriam abundantiæ ſuavitatis eructat g. Subdit varios ructus bonos Moſis, Iſaiæ, Jeremiæ, Habacuc, Pauli qui *bonum* ſe *odorem* dicebat eſſe Chriſti in omni loco h, penique Davidis noſtri. Ejuſdem i ſalutare monitum priùs nos infundi debere & impleri, ut de plenitudine eructemus non oſcitemus de inanitate: priùs *adipe & pinguedine* repleri quàm *labiis exultationis* laudet os noſtrum k. Hieronymus l ructum *odorem bonum* videtur attendere in eo qui eſuriens ſitienſque ad Domini accedat carnem, eaque ſaturatus eructet ſermonem Domini, & *dicat opera ſua Regi*. Scribit etiam Lucina m, Euchariſtiam abſque condemnatione noſtri, & pungente conſcientia ſemper accipi poſſe, & audiri Pſalmiſtam n dicentem, *Guſtate & videte, quoniam ſuavis eſt Dominus*, & cum eo, cani, *eructavit cor meum verbum bonum*. Hilarius o obſervat omne Prophetæ noſtri eloquium ſub *Eructandi* ſignificatione oſtendi, quoniam omnis ſermo hominum ex ſenſu cogitationis initur ac motu, ubi ad aliquid enuntiandum, mota mens noſtra, id quod in affectum ſibi inciderit, per verba declarat: at verò ubi extra humanæ mentis inſtinctum non ad animæ ſententiam lingua famulatur, ſed per ineuntem ſpiritum officio oris noſtri divini ſenſus, ſermo diffunditur, illic eructatum videtur eſſe quod dicitur, quum non (in aliquibus libris deeſt, *non*) antè cogitatione motuque percepto id ad quod pulſa ſit mens loquatus, ſed ignorante ſenſu (& hoc nomen deſideratur in nonnullis) ſpiritus vocem in verba diſtinguat. Valent hæc ad vim ſenſus litteralis, ut & quæ Bernardum dixiſſe retulimus; nec tamen more vatum, quod refellebat Chryſoſtomus, intelligunt ſic eructantes prophetas divinos locutos. Error fuit iſte Montaniſtrarum, de quo aliàs Thomas *eructationem cordis* interpretatur, ut non ſolis labiis honoretur Deus p; ſed pſallatur *ſpiritu ac mente* q. Orandus Deus cordis noſtri, cum Auguſtino r, ut ſentientes quàm multa figmenta pariat cor humanum, nihil ex eis figmentis pro ſolido vero eructemus. Fabas edi vetat parœmia, quia gignunt flatus tetri odoris ructuſve inſuaves: qualia detrahentium verba, quæ ſunt velut præcordia fœtentia ſ. Defectum caloris arguit ructus corporis: nec quando ſummè imbecillis, nec quando nimis vehemens exiſtit, ut Galenus t docet: ſic noſter eructat Propheta quod non ſatis concoquit, ideſt, capit videlicet ſublimiora myſteria; *At os ſtultorum ebulliet ſtultitiam* u.

a hom. in id. Zach. 6. ecce vir or. te. 1. — b Matt. 12. 35. — c ep. 140. — d 2. Cor. 13. 3 — e Serm. 67. in Cant. — Pſ. 102. 3. — f Pſ. 144. 7. — g 2. Cor. 2. 15 — h Serm. 18. in Cant. — i Pſ. 62. 6. — k Inc. 60. 15. & ep. — l Ep. 28. — m Pſ. 33. 9. — n in Pſ. 118. in id eructabunt labia. — Montaniſtarum error. — o Iſ. 29. 13. — p 1. Cor. 14. 15. — q 4. de Trin. c. 1. — r Eccl. 11. 32 — ſ 3. de Sympto. c. 2. — t Pr. 15. 2. — u Hom. 2. ex diverſis.

Verbum bonum.) Hoc *verbum bonum* docent citati plurimi Patres eſſe Filium Dei, qui ſit etiam Deus, de quo dicitur quòd ſit ſolus bonus, ut etiam priùs notavimus. Origenes x, uno verbo explicat: quaſi Pater dicat verbum bonum dico. verbum bonum loquor, Filium bonum gigno. Cor Patris, inquit, eſt ſua propria ſubſtantia. Dixi quoque prius verbo bono ſuavitates illas innui ſpirituales, quæ foras proferantur ab eo qui guſtaverit quàm ſuavis eſt Dominus, vel percepta Euchariſtia, vel divina aliqua interna conſolatione. Demonſtrant Theologi analogiam diſcrimenque inter divinum Verbum & creatum, ſive mentis ſive vocis. Copioſiùs autem Barradius y noſter, & qui exponunt Evangelium Joannis, Toletus, Maldonatus, Salmeron, Pererius, novem ſimilitudines, totidemque diſſimilitudines primus affert. Tertullianus z, *verbum bonum* ſive, ut ipſe loquitur, ſermonem optimum ſcribit eſſe benedictionis, quo univerſa prout edidit, etiam dedicavit: & exorſus eſt ſermonem Chriſtus dicens, *Beati a mendici*, & ſic enim legit: id quod etiam docui, omnino verum, verbo bono nuntium bonum, lætum, fauſtum ſignificari, ita ut Pſalmus hic in quo *Verbum bonum* eructatur, dici poſſit. Solemnis formula erat bona verba dicere, bono præſertim die.

x To 1. cont. — y 4. conf. Marc. c. 14. — z Matt. 5. 3. — a Ovid. 1. Faſtor.

Nunc dicenda (inquit ille b) *bona ſunt bona verba die.* Exigebat illa ſicut & alia qua bona omnia precabantur ſacrificantibus, ut mente recta circumſtantes eſſent, bonaque oribus proferrent c, quam vocabant Faventiam d aut bonas preces e, videlicet Deo cui attribuebatur, ut proprium cognomen *boni optimique* f, ſed & in Græcorum conventibus concionibuſque, qui aderant, jubebantur *bona verba* dicere. *Bona verba* quæ locutum in ſe Angelum ſcripſit Zacharias g, pertinebant ad felicitatem, quum reverteretur ad Jeruſalem Dominus *in miſericordiis* h. Denotat etiam verbi bonitas præter dignitatem iſtam, pulchritudinem, elegantiam, jucunditatem, bonum omne, ſimul oraculi veritatem certitudinemque. Ait igitur David ſe tanta voluptate completum habere animum, ut contineri nequeat quin erumpat, & tantùm illud adeo verum certum quod concepit verbum bonum aliis communicet: ſic autem cum faventia linguarum & verborum, ideſt, cum ſilentio & oribus faventibus, hoc eſt ſilentibus, feſtivè, ac attentè excipiatur: vel etiam (nam & id valere poſſunt ejuſmodi formulæ) ut præeuntem tali verbo, proſequatur, alii, idemque pro ſe quiſque ſubſequendo dicat; & de dicta formula legendus Briſſonius i deque oppoſita qua dicebantur *mala verba*, ideſt, execratoria vel obſcœna. Ructant talia Poetæ Veneri ac impudici contraria, qui fervefcunt intus amore divino. Utitur Fulbertus k iſta ſententia panegyricè, & imprecatoriè, ut ipſe loquitur.

b Nonius verb. omen. — c Hor. l. 2. ode. 14. — d Cato de re ruſtica & Feſtus Ovid. 3. Triſt. eleg. 13. — e Cic. 2. de n. Deor. & alii — f c. 1. 13. — g Ibidem. — i l. 1. de form. — k Ep. 68.

Dico ego opera mea regi.) Hebræum אכיר *omer* poteſt eſſe participium, dicens, nempe ſum, ideſt, dico, & cum ſegol, futurum (dicam) quomodo reddit Chald. אימיר *emar* & Apollinarius,

Ἔργ' ἐμέθεν βασιλῆι περὶ φραδέως ἀγορεύσω,

Opera mea Regi ſedulò loquar,

Senſus idem. Sed non eſt Latinum *dico* primæ conjugationis; ut Beda, quidamque alii docent, idem ac dedico; verùm tertiæ, ſignificans loqui, ut dictum Hebræum Chaldæumque & Græcum λέγω. Alii ſic exponunt, judico ego opus meum, videlicet carmen, regi nimirum dicari debere, ut de ipſo ſcribatur, vel dico dicamve regi, hoc eſt, de rege; eo modo quo in Geneſi l, quod ſcribitur Abraham dixiſſe Saræ, *dices quòd frater tuus ſim*, Hebraicè eſt אמרי לי *imrili, dic mihi*, hoc eſt, *de me*, videlicet Abimelecho regi. Chaldæus clariùs id expreſſit אמרי עלי *emari hhalai, dic ſuper me*, ſive, *de me*, Græcè ἀμφὶ ἐμὲ, non autem περὶ ἐμοῦ, ut Agellius tamen affirmat. Item in Pſal. LXXXVI. m *numquid Sion dicet*, ideſt Sioni, & de Sion dicet quis, vel dicetur. Meminit Chryſoſt. (ut notavit quidem auctor ſcholiorum in Biblia

l cap. 20. 13. — m verſ. 5.

Sixtina Græca) de alio, qui reddat hoc loco τὰ ποιήματά μου. non reperio apud Chryſoſtomum. Symmacho id Agellius tribuit: & Verbum ἐξαγγέλω, *enuntiabo, enarrabo*, &c. At Euſebius aſſerit, Symmachum & Aquilam vertiſſe τὰ δικαιώματά μου ἐξαγγελῶ, *juſtificationes meas enuntiabo*. Minus ad rem videtur interpretatio: nihil enim de juſtificationibus ſuis David toto Pſalmo, niſi velis cum Euſebio reſpectum habere ad priorem Pſalmum, huncque illi connectere, ubi dicebatur a; *Hæc omnia venerunt ſuper nos: nec obliti ſumus te*, &c. vel Davidem innuere velle, ſibi eſſe omnem juſtitiam à rege illo, cujus inter ceteras juſtitiæ quoque virtutem deſcribit. Idem fere judicium de Baſilio, Heſychio, Hieronymo, qui *dicere opera regi*, explicant, confiteri, & accuſatori futuro antevertere quæ admiſerit David referendo; juxta illud; *dic tu primus iniquitates tuas, ut juſtificeris*: & *juſtus* b *accuſator eſt ſui* in principio ſermonis. Nomen operum generale comprehendit etiam juſtificationes. Sed propoſito magis convenit, ut *opera* pro *carminibus* accipiantur, quæ vocavit alius ille ποιήματα, nomine Latinitate donato; tametſi Græcè quæcumque etiam opera & opificia ſignificet. Non legi Hebream vocem מעשה *mahhaſch*, propriè accommodatam ad carmen, ſed ex adjunctis accommodari facilè poteſt.

a verſ. 18. — b Prov. 18. 17

Hi quos memoravi priùs Patres, explicantes eructatum à *Deo Patre Verbum* & *Filium* per generationem, & ipſummet *Patrem* de ſe ipſo hìc loqui, docent, verba iſta, *dico ego opera mea Regi*, ejuſdem *Patris* eſſe, quibus ſignificet ſe per *verbum* ſuum cuncta operatum eſſe & quod ſcribit Joannes c, *omnia per ipſum facta, & ſine ipſo factum nihil*. Hoc diſertè Ambroſius d tradit. Proinde ait eum, *Pater* regem appellat, quia ipſe eſt ex Regum Deum dominum, cui omnia divina opera ſuccumbunt, &c. Eadem ad verbum leguntur in oratione 49. Nazianzeni quæ eſt de fide. Sed magis adhuc apertè Novatianus e, præ aliis id exprimit, allato eodem Joannis teſtimonio, & alio ſimili ex Pauli Epiſtola ad Coloſſenſes f, ubi ait, *in ipſo*, ideſt, per ipſum, condita univerſa in Cœlis, & in terra, viſibilia, & inviſibilia, ſive thronos, ſive dominationes, ſive Principatus, ſive poteſtates, omnia per ipſum & in ipſo creata, & ipſum eſſe ante omnes, & omnia in ipſo conſtare. Vult g item dicere ſumi pro præcipere, atque Moſem h; dum introducit præcipientem Deum, ut lux fiat, &c. non alium oſtendere tunc adfuiſſe Deo, cui præciperentur hæc opera, ut fierent, niſi eum, *per quem facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil*. At ſi hic, ſubdit Novatianus, Verbum Dei eſt, nam *Eructavit cor meum Verbum bonum*, oſtendit, in principio Verbum fuiſſe, & Verbum hoc apud Patrem fuiſſe, Deum præterea Verbum fuiſſe, omnia per ipſum facta eſſe. Scio alios quoque docere, *dicere Dei* ſignificare in Geneſi quaſi ſermonem Patris cum Filio, ut Athanaſium i, Lactantium k, qui refert idem de Zenone ac Triſmegiſto, Juſtinum l, qui adhibet Orphei teſtimonium, Clementem Alexandrinum m, qui Pythagoræ, Socratis, Platonis, de quibus item Eugubinus n, Euſebium o, qui profert Philonem p, Auguſtinum q, Junilium r, Eucherium ſ, Iſidorum t, Gloſſam u ordinariam, Thomam x, Rupertum y, Petrum Comeſtorem z, Gloſſam interlinearem a, Bedam b, Magiſtrum ſententiarum c, Abertum d, Abulenſem, quos diligenter citat Aſcanius Martinegus e, ut recentiores omittantur. Verumtamen nec tunc primùm quando ſcribitur Pater dixiſſe creando, intelligendus eſt Verbum produxiſſe, ſed jam producto, idque ab æterno per cognitionem omnium creaturarum quæ ſuo tempore fieri debebant, creaturas in tempore creaſſe: nec ita propriè præcepti ratio nomenque de Filio dicitur, quaſi hoc acceperit à Patre, quum eidem ſit omnino æqualis & conſubſtantialis; præceptum verò indicet ſuperiorem ac majorem qui dat, minorem atque inferiorem cui datur. Athanaſius f abſurdum putat dicere datum præceptum Verbo, nimirum velut adminiſtro, quum ſit architectus, rerum auctor, ipſa Patris voluntas. Dici adhuc poſſet quum Pater dicitur *dixiſſe opera ſua Regi*, ſignificari omnia propter Chriſtum feciſſe, ſicut & affirmant Hebræi propter Meſſiam ſuum omnia creata à DEO. Cyrillus in catena Barbari ait, opera Dei eſſe piam ac ex virtute vitam: Patrem tantùm non polliceri ſe Filium docturum, quibus verbis uti debeat, ut nos ad illa opera inducat juxta illud g, *à meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me Pater, hæc loquor*, & h *Pater diligit Filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit*, & i, *quem miſit Deus, verba Dei loquitur*, & k, *Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſimilem tui, & ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi*. Placet hoc etiam Valentiæ, ut intelligamus dicta commiſſaque Filio à Patre opera redemptionis humanæ.

c cap. 1. 3. — d de Filii div. cap. 2. — e de Trin. c. 13. & 25. — f c. 1. 16 17. — g Sap. c. 25. — h Gen. 1. 3 — i Orat. cont. idola. — k lib. 4. c. 6. — l Orat. ad Gent. — m 5. Strom. — n in Coſmop. — o 7. de præp. Evang. c. 5. — p 2. de agricultura. — q de gen. lib. imperf. c. 5. & lib. 1. Gen. ad lit. c. 2. & 9. — r in Geneſ. — ſ lib. 1. in Geneſ. c. 2. — t 1. de ſummo bono c. 10 — u Gen. 1. — x 1 p. q. 47. art. 1. — y l. 1. in Gen. cap. 10. — z Hiſt. ſchol. c. 3. — a Gen. 1. — b in Gen. & lib. de ſex. dierum crea — c 1 d. 13. — d 1. p. de qua. coæquavit q. 12. a. 13. — e in Gloſ. magnam. Gen. c. 1. — f Grat. 3. cont. Arta. — g Joan. 8. 28. — h cap. 5. 20. — i cap. 3. 3. — k Deut. 18. 18

Porrò litterali ſimplici ſenſu David Deo Chriſto quem abſolutè *regem* nominat, quia Rex Regum eſt, quaſi cum Homero dicas ὕπατον κρειόντων, *ſupremum imperantium*, cum Callimacho, αἰεὶ μέγαν αἰεὶ ἄνακτα *Semper magnum, ſemper regem*, cum Sibylla ἡγήτορα θεῶν, *Ducem Deorum*, cum Orpheo; κόσμοιο ἄνακτα, *mundi Regem*, & μέγαν βασιλῆα, *magnum Regem*, cum Philone, ὕπαρχον *magiſtratum & Principem*: quæ de re dictum Pſalmo II. ut indicat articulus τῷ ה *he* demonſtrativum latens ſub ל *la* in nomine למלך *lammelech* pro להמלך *lehammelech* dicit dedicatque opera carminum ſuorum, ſeſe devotum ei declarans, ac profitens, antequam nuptiale carmen canat. Priſco ſæculo qui Principes alloquebantur, præfabantur ſe devotos illis dicatoſque. Teſtis Dio Caſſius l, & ſtatuarum demonſtrat inſcriptiones marmorumve; *Devoti numini Majeſtatique, tuæ*, Carmen & opuſculum, ait Hieronymus, conſecrat Regi, & pro Muſis ipſum invocat quem laudaturus eſt.

l lib. 53.

Poetæ antiqui proponunt initio quid canere velint, & cui, ac ſuas alloquentes Muſas, quarum una Calliope, à vocis pulchritudine, bonitateque, orant, ut canant. Id Græcos, ideſt, ethnicos ſcriptores, poetas, oratores, ubi fabuloſum aliquod ſcriptum aggrediuntur, facere ſcribit Epiphanius in ſui contra hæreſes operis initio, ut aliquam invocent muſam, non Deum, quia diabolica eſt ipſorum ſapientia, nec non terrena m. Invocat ſimul David regem, ſimul conſecrat ſe ipſi voto, prece; hæc autem Jamblico teſte, ut Eugubinus notavit, optima ad felicitatem perveniendi via, quæ mixta eſt invocationibus Deorum, ἔτι μάλιστα τοῦ βασιλέως αὐτῶν Διός. *& maximè regis eorum Jovis*: dicamus nos Jehovæ Dei veri unicique cui ſubſunt inferiores quaſi quadamque participatione dii, vocati ἄνακτες, Angelique homineſque cœleſtes, terreſtres reges. *Sacrificium laudis*, ait ſummus rex n, *honorificabit me, & illic iter, quo oſtendam illi ſalutare Dei*, qui ſum ego. Qui maximus Regum habebatur Perſis imperans ὁ βασιλεύς, appellabatur ſimpliciter: Urbium apud Græcos nobiliſſima, Athenæ, πόλις, apud Latinos, Roma, Urbs. Etſi verò de Regina quoque multi ſunt Pſalmi verſus: Regi rectè dicitur dici quidquid hìc dicitur, quia ſponſæ laudes redundant in ſponſum, & ad eum diriguntur. Non ineptè minùs porro liceat hic argumentari quomodo David rex vocat nunc regem filium ſuum, ſicut Chriſtus argumentabatur quomodo vocaret eum Dominum o.

Invocationes muſarũ apud Poetas. — m Iac. 3. 15. — Optima ad felicitatem perveniendi via. — n Pſ. 49. 23. — o Mat. 22. 24

Lingua mea calamus ſcribæ velociter ſcribentis.) Hieronym. p, *lingua mea ſtylus ſcribæ velocis.* Cyprian. q *ſcriptoris acutè ſcribentis.* Quod Hieronym. vertit, ad verbum eſt Symmachi ἡ γλῶττά μου γραφέως ταχινοῦ. Aquila, reddit σχοῖνος γραμματέως ταχινοῦ *juncus ſcribæ*, quaſi dicas, grammatarii, litterarii aut litteratoris, velocis: LXX verò κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου, Significat ὀξύς quod eſt in ultimi nominis compoſitione & *velocem* & *acutum*, ſicut ὠκύς, *velocem, citum, celerem*: inde ocyus apud Latinos eſt in acutie ſcriptionis celeritas, nec ſcribi celeriter & ſimul craſſis ita litteris poteſt. Chaldæus vocat ſcribam רגיל *raghil*, exercitatum, exprimitque, verba linguæ prompta, loquens (nempe vel eſt, vel erit, vel ſit) ſi legamus, ut eſt in Regis Bibliis ממלל *memalle* Nebienſis enim legit ממלל *mamlal* verbum, *lingua mea feſtinantur*, vel promptè, מוחי *mochi*, aut *feſtinata promptave verba, tamquam calamus ſcribæ exercitati.* Quocirca ſenſus erit juxta paraphraſim iſtam & communem Hebræorum, ac Hebraizantium ſententiam, ut ſignificet David futuram linguam ſuam, vel ut ſit, optet, tam celer, & expedita in ſuo illo ſermone carmineque de rege, voxque tam pura; clara, reſona in eo decantando, quàm decurrit ſtylus calamuſve velocis ſcriptoris promptè & facile, cui eſt pro lingua manuum quodammodo, dictum inſtrumentum: aut quod Ruffinus notat, *lingua* pro verbo ponitur, pro effectu cauſſa. Noſtri tum Græci, tum Lati-

p Hier. & ep. 104. — q 2. Teſtim. cap. 29.

Lati-

Latini ſimilitudinis in eo vim ſtatuunt, ut idem David A
aſſerat vel certè cupiat, agi linguam ſuam ab Spiritu
ſancto, non autem ſponte motuque proprio moveri, ita
ut dictet Spiritus ſanctus, utaturque lingua ſicut cala-
mo, ſive ſtylo, nec quidquam fit quod impediat, vel re-
tardet. Exemplo poſſunt eſſe hi quorum in ore lingua-
que dæmon obſidens verba format profertque tam rapi-
dè, & tanto quaſi profluvio, ac torrente ſermonis. Item
a Gen. 3. 1. ſerpens in quo dæmon; aſina a, in qua bonus Angelus lo-
cutus eſt. Intereſt, quod, ut priùs monui, Prophetæ
ſic agitantur ſpiritu divino, ut eum percipiant; & ipſi-
met eo inflati verè ac propriè, intelligenter loquantur;
b Num. 22. 28. & ſeq. denique ſpiritus Prophetarum ſubjecti ſunt b eis. Ho-
mines ob propriæ mentis tenuitatem, inquit, Euthy-
mius, vix pariter enuntiare poſſunt & ſcribere, dum
ad ſenſuum inventionem & dictionum connexionem at-
tentiùs occupantur. Qui aliquid domo prolatum loqui-
tur, ait Chryſoſtomus, differt & cunctatur, meditans,
componens, impeditus ignoratione, inſcitia, dilatione,
multaque ſunt quæ velocitatem ſermonis interturbant.
Igitur aut David ſuam linguam vult eſſe *calamum Spiri-* B
tus ſancti: aut eamdem *calamum*, ſeque ipſum nominat
ſcribam calamo utentem ad excipiendum quæ alius, vi-
delicet, idem Spiritus ſanctus, dictet. Utrovis modo
denotat, Deum in Prophetis, ac per os eorum loqui,
c 1. Cor. 14. ut ipſemet de ſe ipſo c alibi teſtificatus eſt, deque eodem
d 2. Reg. 23. alii quos citavi in præfatione d, ut ceteri Prophetæ
e Cap. 2. etiam de ſe ac de illis in genere Joannis pater e, Petrus
f Luc. 1. 70. f, Paulus g, Chriſtus verò de iis qui coram tyrranis
g 2. Ep. 1. 25 teſtimonium perhibeant de ipſo h. Teſtimonium David
h Heb. 1. 1.
i Matt. 10. 20 de ſe illud eſt, *Spiritus Domini locutus eſt per me, &*
ſermo ejus per linguam meam i. Pluribus placet ſcri-
bam eſſe Spiritum ſanctum, linguam Prophetæ, ca-
lamum, per quam linguam dum illam movet Spiritus
ſanctus, ſcribere idem Spiritus cenſeatur, non ſolùm
in corde Prophetæ, ſed etiam aliorum ad quos Pro-
phetæ, ſcripta vel verba perveniunt; verba verò non
tantum lingua habeant calami rationem, tinctaque
ſint, ut loquitur Baſilius, non atramento, ſed ipſo Spi-
ritu, idest, dono ac inſtinctu ipſius; denique plura,
vel pauciora inſcribat ſpiritus aut manifeſta aut obſcu- C
riora juxta portionem latitudinis cordis, ac pro modu-
lo apparatus, quo quiſque expurgaverit illud, nempe
per gratiam ejuſdem. Diſcipulis Spiritus ſanctus miſſus
k 2. Reg. 23 eſt ſub linguarum formis k: & Paulus in ſe loqui dicebat
l Act. 2. 3 Chriſtum l. Sub cujus Pauli perſona Chryſoſtomus m,
m 2. Cor. 13. 3 ut Davidem hæc dixiſſe. Stylus iſte divinus dici ſimul
n Ser. 2. de aſcenſ. poteſt ſtylus hominis cujuſmodi de quo Iſaias n, quo-
o c. 8. 1. niam licèt à Deo inſpirata ſcribantur & de Deo, ta-
p ibid. men etiam de eodem, ut *homo factus eſt*, atque diale-
q Ib. & in c. 29. cto humana, vulgoque intelligibili, quemadmodum
de Evangelii Scriptura Procopius o Iſaiam interpreta-
tur, quem ibi LXX. librum vocant non modo gran-
dem, ſed novum quoque: nec non Cyrillus Alexan-
r 6. Strom. drinus p, & Clemens q Euſebius r Oecumenius ſ,
ſ 7. demonſt. c. 3. & 8. idem Cyrillus t, docet Deum tamquam calamo uſum
t in c. 3 Ep. ad Hebr. filio ſuo in ſpiritu; quem *digitum Dei* vocavit u Chri-
u 1. de ador in Spir. ſtus, & in omnium cordibus calamum illum patris
omnis boni cognitionem inſcripſiſſe, quaſi digito quo-
x L. 11. 20. dam Dei Spiritu Patris ac ſuo utendo; ſicut olim in
tabulis eo digito legem ſcripſerat x. Gregorius etiam D
per calamum docet hìc deſignari Verbi æternitatem,
quia quod loquimur tranſit: quod ſcribimus, perma-
net. Id etiam probabile ducit Ambroſius y, ut *ſcriba*
y Ex. 31. 18. *velociter ſcribens* ſit verbum Dei, quod animæ viſcera
percurrat & penetret, & inſcribat in ea vel naturæ do-
na, vel gratiæ: lingua factum illud corpus ortum ex
Virgine, quo vocata ſunt venena ſerpentis, & Evan-
gelii opera toto orbe celebranda decurſa ſunt. Sentit id
ipſum hoc loco Didymus citatus à Barbaro. Athanaſius
differt in hoc ſolum quòd & linguam & calamum ſcribæ
ad Chriſtum refert: dici autem *ſcriba velociter ſcriben-*
tis, quoniam ſimulatque aliquid dixit, illico factum
z L. 23. Mar c. 3. eſt: quod *Verbum abbreviatum* z dici poſſit.

Cyrillus ideo linguam Patris vocari Chriſtum vult,
quia nihil aliud loquatur, præter ea quæ in ipſo ſunt,
ſicut noſtra in nobis facit lingua. Confirmari poteſt ex
eo quod ſeparanter pretioſum à vili, Deus quaſi os ſuum
fore a dicit. Addit Cyrillus eſſe calamum, quia impri-
a in Pſ. 50. mit in fidelium cordibus Patris voluntatem, idque clare
ac breviter, quod lex Moſis longo ambitu & multo invo-

A lucro, utpotè quum ſit magni conſilii Angelus: & inſcri-
bat in cordibus ipſis b, ita ut vocari poſſint Epiſtola b Rom. 9. 28 Iſ. 10. 22.
Dei, quemadmodum Paulus c Corinthios, Epiſtolam c Ier. 15. 19.
ſuam nominabat ſcriptam in corde ſuo, & Chriſti, mi-
niſtratam à ſe, ſcriptam autem non atramento, ſed ſpi-
ritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cor-
dis carnalibus. Apollinarii ratio eſt, quia *per Moſem lex*
data eſt, gratia & veritas per Jeſum Chriſtum d. Moſis d Ier. 31. 33
calamus legem pedagogum ſcripſit: non potuit autem
nomina noſtra in cœlis ſcribere ſicut ſcripſit Chriſtus.
Valentia cauſſam aſſignat, quia lingua magis indicat ſen-
ſibilem naturam Chriſti: ſicut verbum, divinam. Au-
guſtinus in celeritate iſta obſervat Verbum æternum
unicum in quo ſunt omnia, & ſemel prolatum ſemper
manet. Ait, etiam ſi David loquitur in velocitate, de-
notare, brevi ventura de quibus ſcribere velit, hoc eſt,
Chriſti adventum. Sed priorem magis communem ex-
poſitionem ſequitur prætereа Procopius e, Hilarius e 2. Cor. 32. 3
f, Hieronymus, g, dicens calamo gratiam propheta- f Iea. 1.
lem denotari: Ambroſius h rurſum vocans ſermonem g Pref. in Gen.
B infuſum prophetæ (etſi de priore quoque meminit ſen- h in Pſ. 118 ſub finem.
tentia, referentium ad Chriſtum) Auguſtinus i vel Eu- i in c. 40. Ezech
cherius k docentes, labia duo teſtamenta eſſe inter ſe k in Pſ. 50.
conſonantia, in quibus divinatio ſit, ita ut in judicio ut in c. 7. Lu
(ſi ex his fiat) non erret os l. Alludit huc Gregorius, l de eſſent. di vin.
m quum de libri Job diſputans auctore, nihil docet re- m de form.
ferre, quum conſtet dictatum à Spiritu ſancto, ſicut, Labia duo
inquit, ſi magni cujuſdam viri ſuſceptis epiſtolis legen- teſtamenta
tes verba, quo calamo fuiſſet ſcripta quæreremus, ri- inter ſe
diculum eſſet. Eodem pacto Theodoretus n ad quæſtio- conſonantia.
nem de auctore Pſalmorum reſpondet; Vaticinantis eſ- o Pr. 16. 10.
ſe quicumque ille ſit, linguam præbere miniſtram gra-
tiæ ſancti Spiritus, & ut legitur hoc loco, tamquam ca-
lamum ſcribæ. Poſſunt omnes ſcriptores ſacri compa-
rari cum Deo ſimiles dici Baruch collato cum Jeremia.
Ex ore Jeremiæ loquentis, quaſi legeret, ſcribebat Ba-
ruch *in volumine atramento* o. Laudatur etiam Eſdra tam- o Pr. in lib. c. 1.
quã *ſcriba velox in lege Moſi & eruditus & doctiſſimus*, εὔφυής, p pr. in Pſ.
ingenioſus ac dexter p. Sed velocitas ad percipiendi in- Ad quæſtionem de auctore Pſ. reſponſio.
telligendique non autem, litteras ducendi, & exaran-
C di, videtur referenda, de qua poſtea. Chryſoſtomus
exponens Iſaiam, docenſque morem ſolemnem ſcripto-
ribus ſacris maximè Prophetis, hunc eſſe, præfari, ſe
quæ ſcribant, à Deo accepiſſe, confirmat hoc etiam
loco. Nolim exiſtimes, ait, has litteras eſſe quæ ca-
lamo ſcriptorio exarantur ſed adſcribendas ei dexte-
ræ, quæ mentem prophetæ occupabat, hoc eſt, non
linguæ ipſius David aſſignandas, ſed gratiæ ipſum
ad hoc promoventi.

Juxta myſticos alios ſenſus, Deus ut ſcriptor ſpecta-
ri poteſt in creatione, quaſi creaturæ ſint caracteres, ex
quibus hic tamquam liber totius univerſi exiſtat, quem
legant, non Idiotæ tantum, atque rudes aliarum litte-
rarum, ut loqui Antonius q ſolebat, ſed litteratiſſimus q Ier. 36. 19.
quivis doctiſſimuſque. Eumdem uſurpat hoc loco dicen- r 1. Eſd. 1. 6. 11. 12. & in
di modum Ruffinus, & præterea Baſilius r: ut omittam 3. 1. quamvis Apocrypha, c. 8. 3.
Triſmegiſtum ſ: Bonaventura t verò rationes iſtius com- ſ Athan. in vita.
parationis tractat; ſimul etiam quot modis conveniat t Ho. 11. hex.
Deo ut ſcriptor ac tabellio notariuſve nominetur; item
quibus in locis ſcripſerit, nempe in lapidibus marmoreis,
D in profundo pectoris, in pergameno humani cordis. Ibi
vult hac noſtra ſententia innui, ſcribi præcepta divina
in corde noſtro, digito Dei ſive Spiritus ſancti, calamum
eſſe linguam prædicantis: pergamenum, munditiam cor-
dis; encauſtum & atramentum, gratiam Spiritus ſancti:
rubricam quæ totam ornet Scripturam, ſanguinem Chri-
ſti: res ſcriptas, dilectionem Dei & proximi. Philippus
Greveus u, imitans Bonaventuram, adjicit eadem de re u in pimand.
alia; nec non quod & ſuos habeat Dæmon ſcribas, cala-
mos, atramenta, pergamenas ſcribas, malos advocatos,
adulatores, detractores, pravos conſiliarios, lenones,
&c. talium linguas, calamos: encauſtum, peccati turpi-
tudine: pergamenum, cor. Hugo Cardinalis aut Alen-
ſis affert ſimilia de officio prædicatoris, quem oporteat
de corde bono bonū eructare verbum; & quæ dicat etiam
facere, *dicendo Regi opera ſua*, in ejuſque honorem cun-
cta referendo; & inſtinctum dictamenve Spiritus S. ſe-
qui: & impedimenta removere bonæ ſcriptionis, quæ
prædicatio eſt, ſeipſum ut calamum aptè temperando &
accommodando ad audientium captum: & pergamenum
cordis eorum diſponere, id à carne ſperando, ſiccando
abra-

abradendo, extendendo, poliendo ac dealbendo. Ex- A
ponit item Calami quem arundineum facit, proprieta-
tes de eodem prædicatore, ut oriatur in aquis doctrinæ:
ſit vacuus per humilitatem, plenus honeſta converſa-
tione: opportuno tempore colligatur, non ante tem-
pus prædicet: acutus per ſubtilitatem orationis conve-
nientem: ſciſſus per diſtinſtam & apertam orationis
prædicationem: imbutus encauſto gratiæ divinæ: du-
ctus versùs dextram partem vitæ æternæ.

Prætereа in ſignum ſingularis amoris perpetuæq; me-
a Iſ. 49. 15. 16 moriæ dicitur Deus deſcripſiſſe nos *in manibus ſuis* a:
immò, &, ſi de Chriſto loquimur, in pedibus præte-
rea & latere. In cruce ſub mortem teſtabatur condebat-
que non ſolùm publicum ſed etiam domeſticum teſta-
mentum inter matrem & diſcipulum dividens pietatis
officia: hoc autem teſtamentum ſignabat Joannes;
quod, inquit Ambr. b, non atramento ſcriptum eſt,
b Ep. 28 ſed Spiritu Dei vivi, qui ait, *lingua mea calamus ſcriba*
velociter ſcribentis.

Lingua mea calamus.) Hinc aliqui c colligunt quòd
c Valentia in analy. fidei. c. 5 punct. 1. ſacer ſcriptor ſponte quidem ac voluntariè ſed non libe- B
rè ſcripſit, quia calamo ſimilis dicitur: tantaq; ſcripſit
facilitate: nec erat in ejus arbitrio non ſcribere, aut
aliter. Non equidem aſſentior: quoniam uti ſolet Deus
homine tamquam inſtrumento, ſecundùm humanum
modum; hoc eſt, ſalva ipſius libertate. Deinde caruiſ-
ſet in ea re Scriptor ille merito. Fieri poteſt ut in rece-
ptione ſpecierum aut cujuſpiam luminis divini non ſit
libertas: tamen in uſu ipſo, ac ſaltem in judicio practico
videtur omnino concedenda. Lucas in Evangelio præ-
fatur ſibi viſum eſſe ex ordine ſcribere Theophilo ſicut
ab aliis acceperat. Quæ etiam auctor hiſtoriæ Macha-
d Luc. 2. 24. & ſeq. & c. 15. bæorum de ſuamet tradit ſcriptione d, innuunt, ſum-
ma libertate, magno ſtudio, non abſq; tamen iſtinctu
divino eam ſcripſiſſe. Nec obſtat libertati facilitas
e 39. 49. quam quidam interdum experiebantur, ut Jeremias e.
f c. 36. 17. 18 Zeno Veronenſis f obſervat quod calamus fiſſus & duos
Ser. de form. Iacob. vertices gerens in unius acuminis tenuitate digeſtos, &
unam litteram utroq; conficiens; cui ſi unum adimas,
alterius inanis eſt uſus, duo ſignificat teſtamenta quæ
ſimiliter duobus capitibus unam litteram fingunt: ideſt, C
ſacræ legis duobus edictis unum Chriſtum Dei filium
ſpirituali temperamento conſcribunt. Quæ ſine ſe uti-
lia eſſe non poſſunt: quia veteri ſicut novum præſtat fi-
dem; ita novo vetus perhibet teſtimonium, ſicut ſcri-
ptum eſt, *Semel locutus eſt Dominus; & hæc Duo audi-*
vimus g. Affert prætereа de conſenſu duplicis teſtamen-
g Pſ. 61. 12
h Mat. 17. 27 ti didrachma repertum in ore piſcis h quos vocat duos
i Luc. 10. 35. denarios: duos item denarios datos ſtabulario à Samar
k Pſ. 22. 4. i; prætereа virgam & baculum de quibus David k:
l Gen. 28. 12 ſcalam Jacob l conſtantem duobus ſcapis gradibuſq;
m 6. 6. 7. multis: forcipis ſeu forficis Iſaiæ m, qui in duos produ-
citur ultros cum uno morſu.

n 1. Reg. 13. 1 *Calamus.*) Supple, (ſicut) quæ vocabula debet alibi
o Oſe. 7. 5. ſuppleri: ut n, *Filius unius anni erat Saul*: o *cœperunt*
p Pſ. 10. 1 *furere à vino*: p *traſmigra in montem ſicut paſſer*, ut eſt in
textu Hebræo. Eſt Græcè κάλαμος, ut antè dixi, apud
Symmachum γραφεῖον, apud Aquilam, σχοῖνος nomen
quo Symmachus utitur, quodlibet ſcriptorium inſtru-
mentum valet, pro quo Hieron. reddidit *ſtylum*. Sed
σχοῖνος juncus vel arundo eſt, ſicut & κάλαμος, Latinaq; D
vox facta Calamus, licèt poſtea tranſlata ad inſtrumen-
q in ep. 3. Io. verſ. 13 ta ex alia materia, ut ex penna, ut alibi docui q. Uti-
r c. 19. 24. tur quoq; Chaldæus eadem voce קולמוס *Kolemos*: Heb.
עט *hhet* æquè generalis eſt, ut γραφεῖον Unde *ſtylus fer-*
reus in libro Job r appellatur γραφεῖον σιδηροῦν & עט ברזל
hhet barzel. Chald מופרזלא קולמוס *kolemos min par-*
zela. De multiplici veterum ſcribendi ratione diſputat
dicto loco Job, ubi etiam indicantur, bonus ejus inter-
pres Pineda noſter. Hoc loco cujuſmodi intellexerit
David inſtrumentum, ſatis videtur intelligi ex epithe-
to *ſcribæ velociter ſcribentis*; velocius enim ſine dubio
ſcribitur in charta, calamoq; ſeu ſtylo ex penna vel
canna, quàm ex ferro vel oſſe ſimilive alia materia, quæ-
ſ c. 33. Mar. c. 3. cumq; ſit materia in qua ſcribatur, aut lapidea aut
t hoc loco. plumbea, &c. Dixi, Aquilam, dum σχοῖνον dixit, ſignifi-
u in c. 40. Ezec. Arundinis proprietate. care voluiſſe, fuiſſe hoc inſtrumentum ex junco, arun-
dine, canna. Id ut certum ponit Gregorius ſ, Hugo t
Cardinalis, Hieron. u, Ambroſ. x: vim namq; faci-
x in Pſ. 50. & in cap. 7. Luc. unt in proprietatibus arundinis, ut nominatim Ambroſ.
ad abigenda venena ſerpentis, ſi calamo iſto percutia-

A tur: & ſi de terræ evellatur plantariis, ac ſuperfluis
exuatur, quæ eſt *expoliatio veteris hominis cum actibus*
ſuis y, & aptè tempore, præcepta cœleſtium ſcriptu- y Col. 3. 9.
rarum penetralibus mentis imprimere poſſe, atq; tabu-
lis cordis.

Sed omitti non poteſt elegantiſſima ejuſdem Ambroſii Elegantiſſima de Chriſto allegoria.
allegoria de Chriſto, ſimul cum tropologia quæ perti-
net ad nos. Ait, Chriſtum quia de genitali proceſſit
arcano, eructatum dici à corde patris ut *verbum bonum*:
calamum, quia caro illius paternæ ſeriem voluntatis ex-
preſſit, & linguæ mandata divinæ ſacri effuſione cruo-
ris implevit: *ſcribam*, quia calamo ſuo individua qua-
dam diſtinctione novi & veteris Teſtamenti vel Divi-
nitatis & Carnis (alludit forſitan ad ſectum bifariam
calamum ſcriptorium) paternæ nobis diſpoſitionis my-
ſteria revelavit. Subdit deinde, hunc nobis imitandum
calamum noſtræ carnis temperamento, ut carnem tin-
gamus non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi, ut quod
ſcribimus æternum ſit: tali calamo Paulum illam epi-
ſtolam ſcripſiſſe, *Epiſtola noſtra nos eſtis, ſcripta non a-*
B *tramento, ſed ſpiritu Dei vivi* z, ut eamdem carnem tin- z 2. Cor. 3. 2.
gamus in Chriſti ſanguine, ſcriptum eſt a: *ut tingatur* a Pſ. 67. 24.
pes tuus in ſanguine, hoc eſt, veſtigium animi, mentis
inceſſus indubitata confeſſione crucis dominicæ vitia di-
luendo, peccata detergendo, mortem Chriſti *in carne*
circumferendo b. Hieron. dicit, calamum gratiæ pro- b 2 Cor. 4. 1.
phetalis imitari cupere qui ſcribentes ſcribunt iniquita-
tem, & quibus imprecatur propheta c, *increpa feras* c in Ez. c. 40.
calami (arundinis) Hæreticos intelligit quo divino ſpi-
ritu agitari ſe profitentur.

Scriba velociter ſcribentis.) Dixi *acutè ſcribentem* à
Cypriano vocari, à Paraphraſte *exercitatum*: Campen-
ſis appellat *peritiſſimum*, Hebræa vox מהיר *mahir* in bo-
nam ſemper partem ſumitur pro feſtino ac veloce, qui-
ſit ſedulus, & ſtrenuus. Scriptoris laus una in celeritate,
& ut expeditè currentiq; ſtylo exaret. De hac Martia- d Pſ. 67. 24.
lis d, quum de notario quem vocat etiam velocem e, e l. 14. ep. 202

Currant verba licèt, manus eſt velocior illis:
C *Nondum lingua ſuum, dextra peregit opus.*

Notarius primum dictus qui dictantis excipiens verba,
tam celeriter expediteq; ſcribebat per notas & compen-
dia, quas nunc appellant abbreviationes aut abbrevia-
turas, aut cifras, ut linguam anteverteret. Vocatur
etiam Græcè σημειογράφος, ταχυγράφος, vel γράφων εἰς τά-
χος hoc loco ὀξυγράφος. Notavit hac de re non pauca Ra-
derus noſter, Scholiaſtes eruditus Martialis, ex Baſilio,
Manilio, Seneca, Auſonio & aliis, ut de recentioribus ex
Synodii Scholiaſte avarone, ex Bernatio, Briſſonio, Ju-
creto, Pererio, Sixto ſenenſe, qui ultimi duo de verbis
apud Danielem f mane Thecel Phares. Adde Cujacium f l. 10. ep. 62. vel 61.
g, qui citat Plutarchum, & jus civile. Sic prima iſtius Notarius primum ut dictus.
artis inventio, non Ciceroni ejuſve Tironi h: non Mece-
nati i, aut ſervis illius; ut Aquilæ liberto: ſe tribuen- g C. 5. 25
da potiùs Judæis videtur; apud quos etiam genus illud h 3. obſ. c. 3. l. 12. c. ul.
interpretandi quod *caballiſticum* vocant, de quo Ar-
changelus Burgonovenſis ex Joanne Pico. Ad rem no- i Euſeb. in Chronol 193
D ſtram facit Baſilii k ſententia, quòd οἱ λόγοι τὴν φύσιν annot. 4.
ὑπόπτερον ἔχουσι, *verba naturam alatam habent*: διὰ τοῦ- k Dan. l. 55.
το σημείων χρῄζουσι ἵνα ἐπτερωμένων αὐτῶν λήψη τὸ τάχος ὁ γρά-
φων, *propterea ſignis ſeu notis utuntur, ut volantium eo-*
rum velocitatem excipiat ſcribens.
Item quod ſcribit Manilius l. l ep. 178.

Hic & ſcriptor erit felix, cui littera verbum eſt,
Quique notis linguam ſuperet curſumque loquentis,
Excipiens longas nova per compendia voces,

Talibus notis Seneca citatam excipi orationem & cele-
ritatem linguæ ſequi manum dicit. De ſuo demum præ-
pete notarum miniſtro Auſonius m. m 4. Aſtron.

Puer notarum præpetum
Celer miniſter advola:
Tu ſenſa noſtri pectoris
Vix dicta jam ceris tenes.
Sentire tam velox mihi
Vellem didiſſet mens mea,
Quàm præpetis dextra fuga.
Tu me loquentem prævenis.
Qui quæſo, quis me prodidit?

Quis iſta jam dixit tibi,
Quæ cogitabant dicere?
Quæ furta corde in intimo
Exercet ales dextera?
Quis ordo rerum tam novus
Veniat in aures ut tuas
Quod lingua nondum abſolverit?
Doctrina non hæc præſtitit,
Nec ulla tam velox manus
Celeri pedis compendii;
Natura manus hoc tibi,
Deuſque donum tradidit,
Quæ loquerer ut ſcires prius,
Idemque velles, quod volo,

Hujus Scholiaſtes Elias Vinetus, quamvis damnatæ religionis auctor, diligenter inter ceteros hoc ipſum argumentum pertractat. Ergo indicat David ſe paucis, velutiq; compendio, res maximas complexurum, idq; ſumma facilitate, & velocitate, impellente nimirum Deo & dictante per manum, & inſtrumentum ſcriptorum: in manu eſt namq; *ſapientia omnibus mobilibus mobilior* a. Tam compendioſa ſcriptio vocari poteſt conſummatio, abbreviatio, *verbum abbreviatum* b, ſicut & Evangelium ipſum. Innuit præterea ducta ex ſcriptura comparatione velle quæ ſit dicturus poſteritati perpetuo commendari, ſicut quæ hac de cauſſa inſculpebantur in æs c, aliamve materiam. Ceterùm ex dictis de ſcriptore ſacro, qui ſi velut amanuenſis, immo manus, immo calamus principis ſcriptoris Dei, ſequitur, ſacræ ſcripturæ auctoritatem ſummam eſſe; non ſolùm infallibilitas eſt in Scriptura ſacra, cujuſmodi eſt in definitionibus Pontificum, quando fidei controverſias definiunt; ſed qui ſcribit immediatè, & auctor immediatus, ſumma facilitate propter motum ejus, cujus velociter d currit ſermo, *Exultans ut gigas ad currendam viam* e, velociter ſpolia detrahens, feſtinans, accelerans f, cognoſcit veriſſimè certiſſimèque omnia etiam minutiſſima: nec in arbitrio ejus eſt aut non ſcribere, aut alio modo, alio tempore, aliis verbis, ut aliàs oſtenſum eſt in Diſputatione de Scriptura ſacra.

a Sap 7.14 b Rom. 6.27 Iſ. 10.22. c Job 19.24 3. Math. 14 18. Jer. 17.1 d Pſ. 147. 15 e Pſ. 18.6 f Iſ. 8. 3

Denique tropologiam elicitur finamus nos agi ſpiritu Dei, cujus, ut ait Ambroſius g, *gratia neſcit tarda molimina* ò qualis eſt artifex iſte ſpiritus, inquit Gregorius h nulla ad diſcendum mora: agitur in omne quod voluerit, mox enim ut tetigerit, mentem docet; ſolumq; tetigiſſe, docuiſſe eſt; nam humanum animum ſubitò ut illuſtrat, immutat, abnegat repentè quod erat, exhibet repentè, quod non erat. Quòd ſi *ſcribam* ſumamus pro doctore, ſuper cujus faciem *imponit Deus honorem* i, & qui ſit *velox in lege* K, indicabitur ſumma doctrina conſtare Pſalmum iſtum, eſſeq; de rebus altiſſimis. Ineffabilem Deum Ægyptii deſignabant hieroglyphicè crocodilo, cui os apertum & hians abſq; lingua l; & eloquentiæ Deo alii linguas ſacrificabant: & ſummæ ſapientiæ Symbolum deſcribebant manu comprehenſam linguam m: nec ſuam Alexander formari ſinebat niſi à peritiſſimis artificibus imaginem n. Oportet prædicatorem verbi boni, hoc eſt Evangelii, linguam præparare velut organum, ut aptè moveri à Deo poſſit, faciendo quod in ſe eſt, & Deum ipſum invocando, & eamdem linguam præparet ac dirigat multoq; magis cor ex cujus abundantia loquimur: quum traditum ſit, Periclem, Demoſthenem, alioſque ſummos Oratores nonnumquam orandi minus defectaſſe, quum dicerent, imparati ſumus, non ſumus inſtructi o. Eloquentiæ hieroglyphicum lingua cui ſuberat oculus, erat p.

g in c. 1. Luc h in Hom. 30 de Evang. i Eccl. 10 k 1. Eſd. 7 Ineffabilem Deum quo hieroglyphica. l Pier. l. 7. c. 37. o Pl. op. de l. educ. p Pier. l. 43

Verſ. 3.) Speciosus forma præ filiis hominum; diffuſa eſt gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum.

POſt procemium, init jam cantum ipſum, convertens orationem ad Regem illum, cui præfatus eſt *dicere ſe opera ſua*. Melius enim novum hinc principium ſumitur quàm ſuperioribus primum nectatur hujus verſus membrum, ſicut facere LXX. teſtatur Euſebius, meritoq; non approbat: & quemadmodum Hieron.

A & Chryſoſtomus, meminit retuliſſe quoſdam non ad Chriſtum ſed ad calamum, Sponſi porro laudes hinc ad verſ. 8. ſunt à genere, ut ſit ejus pater Deus: à formæ præſtantia: à virtute bellica: ab aliis animi virtutibus verè regiis: ab eloquentia: ab omnium bonorum, regni præſertim diuturnitate, immò æternitate, omnibuſq; felicibus auſpiciis: ab elegantiſſimo lautiſſimoq; tum corporis tum veſtium cultu; ab eximiis Reginæ ſponſæ laudibus. In hoc verſu contineri videtur genus, formæ præſtantia, eloquentia. Tu inquit, inter omnes ac ſupra omnes homines formoſiſſimus pulcherrimuſq; & ſecundùm corpus & præſertim ſecundùm animam, quæ nullum peccati nævum contraxit, omni autem virtutum ornamento atq; gratiarum domo mirificè pluſquam omnes ſine ulla comparatione decorata eſt. Tanta porrò in labiis tuis tamq; copioſè diffuſa ſermonis gratia, adeoque lingua tua εὔχαρις eſt, ut rapiantur qui audiunt te, in ſtuporem, *ſuper verbis gratiæ*, quæ procedunt de ore tuo q *& ſuper prudentia ac reſponſis tuis* r cogantur exclamare *numquam ſic locutum hominem* ſ: ſentiant trahi ſe
B ac rebelles mentes ſuas ad veram cognitionem Dei, & ad ſincerum amorem ejus; experiantur fructum orationis, quam ad Patrem placandum & veniam gratiamque impetrandam fudiſti. Hinc planè perſpicimus, quàm te Deus magna benedictione cumulaverit, non ad tempus ſed in æternum perpetuam tibi poteſtatem dans *in cælo & in terra* t. Delectatus videtur captuſq; tua illa formæ & ſermonis elegantia Deus, ut benedictionibus modum finemve non impoſuerit, donec ſublevaret ad dexteram ſuam u, omnes tibi benedicere ac laudare juberet benedictione omni omnes in te atq; per te benediceret x. *Vox tua dulcis & facies tua decora* y, oblectans omnium oculos aureſq; Cuncta hæc tibi munera pulchritudinis & eloquentiæ provenerunt à Deo, qui tam largus ac beneficus erga te fuit, tot te benedictionibus muneribuſq; replevit. Intelligenda quum ſint hæc, quæq; ſequuntur, non de Salomone, cum Hebræis & nonnullis Catholicis quibus Hebræa placent pluſquam deberent, ſed cum Catholicorum communi ſententia, non immorandum in ſententiæ declaratione,
C ſed partes exponendæ ſigillatim. Perinde porro eſt ſive loquentem prophetam facias ſive Patrem. Rectè autem obſervatum à Valentia Redemptori Chriſto hic & deinceps nonnulla tribui, ut regi, ut pugili, ut judici, ut ſponſo: & regem quum tria decorent, pulchritudo, facundia, ſapientiaq; & regiæ dignitatis inſigne quod eſt gladius, hæc eadem de Chriſto pronunciari.

q L. 4. 22 r L. 2. 47 ſ Joan. 7. 46 t Mat. ul. 18 u Pſ. 109. 1 Mat. 22. 44 Th. 1. 20 x Eph. 1. 3 y Can. 2. 14

Speciosus forma præ filiis hominum.) Hieron. z *decore pulchrior ex filiis hominum*. Aquila, κάλλει ἐκαλλιώθης, vel ἐκαλλωπίσθης, ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων, vel παρὰ τοὺς υἱοὺς ἀνθρώπων, *pulchritudine pulchruiſti à filiis*, aut *ultra filios hominum* Symmachus, κάλλει καλὸς εἶ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, *pulchritudine pulcher es præter filios hominum*, Quinta editio, κάλλει ὡραιώθης παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, *pulchritudine pulchruiſti*, vel, *floruiſti præ filiis hominis* LXX. quos editio noſtra ſequitur, ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Tertul. a, *tempeſtivus decore citra filios hominum*, vel *ſupra*. Cyprianus b, *decorus ſpecie ſuper filios hominum*. Græcum nomen ὡραῖος, *tempeſtivum* ſi-
D gnificat, ac propterea etiam pulchrum, quia quæ ſuo proveniunt tempore, proveniant, & *ſua quique parti ætatis* inquit M. Cicero c, *tempeſtivitas eſt data*, quaſi dicas convenientem venuſtatem & decorem qui maximè cernitur in florentes vel, quod attinet ad Chriſtum, tempeſtivus in eo decor fuit, quia jam inde à conceptione, ſtatimq; natus Paſtores & Magos ad ſe pertraxit. Verbum Hebræum יפיפית *iophiaphitha*, propriè ſignificat, *pulchruiſti*, valde pulcherrimus fuiſti: geminatio enim primæ ac ſecundæ litteræ radicalis apud Hebræos indicat intenſionem, corroborationem, excellentiam, & ſuperlativis inſeruit, quibus caret ea lingua. Chaldæ. *pulchritudo tua ò rex Chriſte præſtantior eſt filiorum hominum*. Jam quod attinet ad pulchritudinem Chriſti, (nec enim placet, ut ſi ὡραῖος epithetum *calami*, dicaturq; is ſive lingua pulchra, & aptam habere ad loquendum formam, quamvis hoc præ ſe ferant Apollinarius, Cyrillus, Chryſoſt. Hieronymus) omiſſa gratia unionis, & pulchritudine ſpirituali, qua conſiſtit in gratia tum increata divinitatis, de qua hoc loco Baſilius, & præterea Cyrillus d, tum creata & infuſa, quæ non

z Et hic & Ep. 140 a cont. Jud. c. 9. & 14. 3 cont. Marc. c. 7. 24. 17. b 2. cont. Jud. 29 c de Senect. d in Iſ. c. 53

a Jo. 3. 34 b Ibid. v. 16

non *ad menſuram* data eſt ei a, & de cujus *plenitudine* ceteri accipiunt b, tum in innocentia, munditiaq; carnis & animæ, tum in vitæ converſatione operibuſq; omnibus; tametſi omnis gratia Chriſti, ut creata finita ſit, & ea major produci poſſet ſecundùm entitatem, his inquam nunc omiſſis, videndum de pulchritudine corporali. De hac Pſalmum loqui negant Euſebius, Baſilius, Heſychius Apollinarius, Theodoretus, Euthymius, Nicephorus, Græci deniq; hoc loco, propter Iſaiam dicentem c. *Non eſt ei ſpecies neq; decor, & vidimus eum & non erat aſpectus & deſideravimus eum, deſpectum & noviſſimum virorum*. Ex Latinis is qui Hieron. vocatur, videtur conſentire nec non Caſſiodorus, Remigius, Arnobius, & aliqui alii de ſpirituali dumtaxat forma interpretantes, & non de ea, quæ conſiſtit in corpore. Facit ad præterea Cyrillus d in Iſaiam, & Gregor. e, Michael verò Medina f, affirmat pulchritudine corporis Chriſtum prædictum non fuiſſe, niſi ea, & illa temperamenti ratione, quæ ſapientibus & ſtudioſis hominibus maximè convenit. Citat Cyrillum ἐν γλαφυροῖς (quem etiam vide in opere de adoratione in ſpiritu g,) explicantem Pſal. præſentem locum, dicentemq; neminem poſſe dubitare quin ſic debeat intelligi, de pulchritudine quæ eſt in gloria & natura deitatis; nec eſſe quemquam qui Chriſto adſcribebat βαργίς αὐχήματα, carnis gloriationes: πολλοῦ γε δὲ δεῖ, abſit autem, inquit: quia totum myſterium incarnationis eſt κένωσις & ταπείνωσις, exinanitio & humiliatio. Citat autem Iſaiam Cyrillus ibidem. Clemens Alexand. h contra pulchritudinem corporis diſputans, ex eodem Iſaiæ loco argumentatur aſpectu deformem Chriſtum fuiſſe. Tertullianus i ita quoq; loqui videtur, & Athanaſ. k, Iſidorus l, & Ambroſ. m, de divinitate accipiunt; Juſtus item Orgelitanus n & Vigilius o contra Euthychem. Videtur idem ſentire Ambroſ. p, Auguſt. q, Athanaſ. r. Atqui verba hæc noſtra de corporis eleganti forma Caſſiodorus ait Auguſt. intellexiſſe: Hieron. verò prorſus ita intellexit ſcribens Principiæ; niſi enim Virgo de Virgine & ex Deo natus (ideſt, opera Spiritus S.) habuiſſet & in vultu quiddam oculiſq; ſidereum, numquam eum ſtatim ſecuturos fuiſſe Apoſtolos; id etiam dicit reſpondens Juliano apoſtatæ ſ, & qui ſub Chryſ. nomine auctor eſt Comment. in Marcum *,) nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruituros t. Chryſoſt. u docet ingenti deſiderio arſiſſe homines faciem eoſq; Chriſti conſpiciendi, quoniam, ut in faciendis ſignis erat mirabilis, ſic viſu gratioſiſſimus, hocq; multò antè noſter clamavit Propheta. B. Thomas in Comment. præſentis loci prolato Auguſt. tradit in Chriſto pulchritudinem fuiſſe, quæ conſiſtit in integritate ac proportione membrorum & colorum, prout competebat ad ſtatum & reverentiam ſuæ conditionis, & gratioſitatem in aſpectu; non autem habuiſſe capillos flavos, aut rubeum colorem, aut alia hujuſmodi, videl. quæ potiùs præſeferunt mollitiem, laſciviam, imbecillitatem, nequitiam, ut in illo, de qua Epigrammatarius x,

Inſignis forma nequitiaque puer.

ita, ut optabiliùs ſit in aliquibus hæc deeſſe; quod idem y optat.

c c. 53. 2. 3 d in c. 5. 3 e in l. 1 Reg. c. 1. f 2 de fide c. 7. poſt medium pulchritudo corporis in Chriſto qualis fuerit opinione quorumdam. g L. 9. h 3. Ped. c. 1. i cont. Jud. c. Marc. l. de carne Chriſti k l. de nat. humana ſuſcepta à verb. l in Gen. c. 3 m L. 2 ep. 11 n in Cant. o L. 2. Aſpectu deformem Chriſtum fuiſſe argumentatio. p 1. de Virg. poſt med. & de interpell. David poſt med. & l. 3 Ep. in 1. & in 1 Tim 3 q Pr. in Pſ. 103. & cont. 1. & Ep 11. r Or. de hum. ſuſc. In Chriſti oculis ſidereum quiddã qui ſcribant ſ in c. 9. Ma. quem item lege in c. 1. & Iſa. 53 * Hom. 23 t Joan. 16. 8 in Matt. x Martial. y l. 8. ep. 53

O quàm te fieri Catulla vellem.
Formoſam minùs, aut magis pudicam.

Formoſi utriuſq; ſexus Species vultus non præferenda ſapientiæ. Viri deformes, & ſapientes,

quo ſanè nomine Apollo, Adonis, Atys, Cypariſſus, Crocus, Aranthus, Amaracus, Ganymedes, Hippolytus, Hylas, Narciſſus, Niſus, Paris aut Venus, Helena, Atalanta, Ariadana, Antiopa, reliquiq; propter ſpeciem celebres in utroq; ſexu, non præferentur ſapientis cujuſquam judicio deformitate famoſis, Æſopo, Crati, Damoni, Hipponacti, Socrati, Ageſilao, Gelliæ, Philopæmeni, laudatiſſimis ob virtutem ſcientiamve. Tandem tum corporis Chriſti per Spiritum S. cujus perfecta opera, formatio, tum comparatio ſecundi Adam cum primo, vel etiam cum David, qui erat pulcher aſpectu facieq; decora z, tum quia futurum eſt Chriſti corpus objectum ſecundarium in beatitudine: tum quia conformes fient beati ſecundùm proportionem claritati ac perfectioni corporis Chriſti a, tum quia hoc per ſe decet, ut alibi fuſiùs oſtendimus b, & Bongus exponens myſteria numerorum c, nec oppoſitus defectus inſerviret

z 1. Reg. 16 12 a Phil. 3. 2 b Act. 7. 2 ubi etiam in Chriſto, c cum de qua ternari, d l. 1. ult. l. 2. c. 23 e in com. hi,

A redemptioni noſtræ; tum quia Nicephorus d, Cedrenus e, ex Epiphanio egregiam Chriſti & matris (de matre Vigas noſter f, & Barradius g, Rutilius Benzonus h) ſpeciem deſcribunt, nec non Joſephus i, & Pilati apud Hegeſippum & Lentuli Epiſtola apud Antoninum & Eutropium, tum quia quas Lucas pinxit imagines matris cum puero Jeſu, præferuntur elegantiam: nec non quam Chriſtus Veronicæ dedit, & miſit Abagaro: tum quia deſcriptio pulchritudinis ſponſi in canticis quum *candidus, & rubicundus electuſq;* dicitur *ex millibus* k ſic à non paucis intelligitur, & auctor Apochryphus 4. Eſd. l, ſatis indicat: tum optima temperatiſſimaq; educatio: tum optimi mores ſuaviſſimiq; hæc inquam, omnia perſuadent. Nec oppoſitus defectus inſerviret redemptioni noſtræ, ut affirmemus gravi, digna, honeſta Chriſtum præditum pulchritudine fuiſſe, quæ omnibus penſatis meritò cenſeri poſſit major perfectiorq; qualibet aliorum hominum quibuſcum hic comparatur forma. In hac etiam ſententia eſt in expoſitione loci iſtius, Valentia, Cajetanus etſi videntur etiam negare de corporali pulchritudi-
B ne ſermonem haberi in Pſal. Eugubinus, Genebrardus. Titel. Præterea m Abulenſis Alber n, Carthuſianus o. Henricus p de Haſſia, diſſeritq; de eadem copioſè Ludovicus Soto major q, Burgenſ. r, Daniel ſ, Malonius paullo fuſiùs. Martinus t de Carcere (qui agit præterea de matre) eamq; benè confirmat Suarez u noſter. Quapropter deformitas quam Iſaias x Chriſto tribuit, ut egregiè reſpondet Chryſoſt. y, vel ſpectatur in humanitate collata cum divinitate ipſa latente: vel in paſſionis cruenta deformatione lividiſq; tumoribus: vel in tenui victu & veſtitu, quo uſurum ſignificare voluit: vel in opinione Judæorum, qui deſpiciebant Chriſtum, ut nominatìm Nazianzenus z indicat, utpotè quod, ut ait ejus ſcholiaſtes Elias (ſed Pſal. interpretans de pulchritudine ſpirituali) per omnia viliſſima tranſiret non faſtu circumdatus, nec pediſſequos aut ſatellites habens, quod ipſemet Pilato reſp. a Hoc ipſum lego in Procopio b, qui aſſerit etiam nihil in humanitatis Chriſti ratione reperiri, quod
C non obſcurum ſit & inhonoratum. Explicat idem hoc loco Chryſoſt. egregiè de contempta vivendi ratione, non autem de deformitate. Immo idem Nazianzenus c, quum ſcribit Chriſto reſtitutam in reſurrectione pulchritudinem, ſatis indicat prius habuiſſe, ſed perfectiorem ſtatum conſecutum eſſe, ac per novam gloriam corporis quaſi illuſtratam eſſe: quemadmodum etiam B. Thomas d notavit exponens Severianum negantem in ſermone Paſchali Chriſtum ſui vultus effigiem in reſurrectione commutaſſe: nempe quantum ad lineamenta membrorum, in quibus nihil inordinatum & deforme fuerat: quia corpus ejus per Spiritum S. conceptum erat. Auguſt contra Judæos e in Pſalmum CIII. f & in CXVIII. g & in CXXXVI. piè admodom ponit hujus cum Iſaiæ loco de Chriſto pulchro & deformi comparationem. Præterea Bernardus h illam tractat, qui diſertè aſſerit i prædicantem, de civitatibus & caſtellis populos ſecutos, eiq; adhæſiſſe affatu pariter & aſpectu illius delectatos. Idem Auguſt. in Pſal. priorem XLIII. ſic intelligendus ut dixi, quando ſcribit quòd Chriſtus ut homo non habebat ſpeciem neq; decorem, ſed ex eo quòd erat *præ filiis hominum*, ideſt, ſupra illos, & ſecun-
D dùm formam occultam Dei. Ad eumdem modum ceteri qui contradicere videntur, exponi poſſent: licèt vix Tertullianus admittat commodum ſenſum, quando ſcribit k non miram fuiſſe conditionem carnis ejus, nihil novum, nihil peregrinum, in ea deprehenſum, ſed verbis tantummodo & factis & doctrina & virtute ſola ipſius homines obſtupuiſſe: Evangeliſtas notaturos fuiſſe ſi carnis in illo novitas miraculo habita fuiſſet, quum dicerent quidam: *unde huic doctrina & ſigna iſta?* deſpicientium ejus formam hanc vocem fuiſſe: adeo nec humanæ honeſtatis corpus illius fuiſſe. Sed agebat videl. ille adverſus eos qui Chriſto cœleſtem immortalemq; carnem tribuebant: & ſolent qui refutant errores, vergere nonnihil in alterum extremum. Theodoretus in oratione de charitate, Pſalmi verba de humana Dei Verbi pulchtitudine interpretatur. Orig. l, cum animæ, corporis quoque pulchritudine præſtitiſſe Chriſtum ſcribit. Adrianus Papa ex viſione ſacrarum imaginum ſpecioſam Chriſti formam colligit. Anſelmus pictores reprehendit qui referant Chriſtum in decoris imaginibus Brigidę m revelatũ ex aſpectu pulchritudinis Chriſti cepiſſe multos conſo-

f in c. 12. Ap. com. 3. ſect. 3 g Tom. 1. concord. l. 6. c. 9. Imagines à Luca pictæ. h in magn. l. 3. c. 34 per multa dubia ab 8. uſq; 21 i 1. Ant 6 16 K Can. 5. 10 l Cap. 2. 42 m Parad. 1 c. 101 n 1. de laud. Virg. c. 34 o 1. de laud. Virg. art. 25 p apud eumd. 2. de lau. Virg. a. 2 q in Cic. 1. in id Ecce tu pulcher es. r 1. p. Serm. 4 1. c. 4. ſ de ſtigm. Chriſti c. 3 t in hunc Pſ. Hiſp. u 3. p. 1. to. 1. diſ. 32. ſect 2 x C. 53. y Hom. 28. in Matt z or. 1. de filio quem etiam lege or. Maximum. a Joan. 19 b in c. 53. Iſ. c or. 2. de Paſcha. d 3 p q. 54 a. 1. ad 3 e C. 4 f conc. in 1 g concio 1 g conc. 3. 1 h Ser. 7. in Can. i Ser. 1. de omn. San. k l. de carne Chriſti c. 9 l 1. & 6. c. Celſum. m L. revel. c. 10. l. 4. c. 70. l. 6. c. 1.